

Γιώργος Πεφάνης

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ Ή ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ

Μια πρώτη αποδοχή: το ενδιαφέρον και η λειτουργική αξία μίας Εργασίας δεν έγκειται απλώς στη μεθόδευση, στα επιχειρήματα και στις νέες ιδέες που εισάγει στον φανταστικό χώρο του επιστητού· τα συμπεράσματα μίας εργασίας μπορεί να είναι απόντα σε μία λειτουργική διάσταση, αλλά, με εντονότατο τρόπο, παρόντα σε μίαν άλλη: εδώ, ό,τι επιχειρείται δεν θεσμοθετείται απλώς ως αξία σχετικής βεβαιότητας — σύμφωνης εξάλλου με τις αρχές του μοντέρνου· δεν υπάρχει μόνο η κατάφαση των προβλημάτων, των νέων σκέψεων και των αντιρρήσεων που προκαλούνται κατά την ανάγνωση της εργασίας ως κειμένου και κατά την προβολική-πειραματική της εφαρμογή στα εμπειρικά δεδομένα και στα εκάστοτε τεκμήρια· στη διάσταση αυτή, που μόνο να υπαινιχθεί μπορεί κανείς κι όχι να τοπο-θετήσει, αφού είναι ά-τοπος, καταφάσκονται τα δικαιώματα του άλλου, ενός άλλου «χώρου» που διαφεύγει τόσο του «αεί ὄντος», όσο και του «αεί γιγνομένου», ενώ ο ίδιος μπορεί να εκληφθεί ως υποδοχή «πάσης γενέσεως», αφού, χωρίς να είναι κενός, μπορεί να δεχθεί όλες τις μορφές (εἶδη) και ταυτοχρόνως να είναι έξω από όλες αυτές¹. Η πλατωνική αυτή «χώρα» εντοπίζεται εντός και εκτός οποιουδήποτε εγχειρήματος: εντός, διότι ως πλήρης στην ανοιχτότητα της έννοια, εξυπακούεται από όλες τις υπόλοιπες «ελλειπτικές» έννοιες του κειμένου· εκτός, διότι το ίδιο το κείμενο, εφ' όσον δεν θέλει ούτε μπορεί να είναι απεικόνιση του «αεί ὄντος» και του «αεί γιγνομένου», με το να παρουσιάζεται ως τέτοιο, ως μορφή λόγου, παραπέμπει σε κάτι για το οποίο ο λόγος αυτός προσλαμβάνει νόημα. Ούτως ή άλλως, η πλατωνική «χώρα» συνιστά την *sine qua non* προϋπόθεση κάθε εγχειρήματος της σκέψης και της δράσης, δηλαδή του κειμένου. Παρουσιάζεται περισσότερο ως «έννοια δράσης και μετασχηματισμού δράσης», παρά ως «χώρος ή τόπος»², και, υπό το πρίσμα αυτό, είναι ένα ΑΥΦΗΒΕΝ, μία συνεχής αμφιταλάντευση τάσεων, μία αμφισημία, ένα θέτειν και αίρειν των φαντασιακών της στοιχείων: μία εσωτερικευμένη δομή.

Κάθε μελέτη που ενδιαφέρεται για ένα αντικείμενο, υποδύεται έναν διπλό ρόλο: προσθίγει το προς γνώσην αντικείμενό της και, την ίδια στιγμή, (υποκρίνεται πως) περιπτύσσεται ένα απολύτως εξωτερικό ον που, δια μιας, συνάπτεται με αυτό· υποδύεται, σε καινούργιες κάθε φορά σκηνοθεσίες, σε καινούργια κάθε φορά σενάρια, το ίδιο, και την ίδια στιγμή υπαινίσσεται ότι παίζει πάνω στη σκηνή του Άλλου. Όμως η απόλυτη ε-

ξωτερικότητα αυτού του Άλλου δεν αίρεται αλλά «εξαιρείται» από την σχέση στην οποία παρουσιάζεται³: είναι μια παρούσα στις πράξεις του λόγου απουσία, μία εξ αποστάσεως δραστηριότητα (DARSTELLUNG), μία μετωνυμική αιτιότητα — κι αυτή είναι η έσχατη κατονομαστική ενέργεια στην οποία αποδύεται η γλώσσα γι' αυτήν.

Η επιλογή του αντικείμενου της εργασίας αυτής, όσο και το αντικείμενο καθεαυτό, δεν μπορούν να εννοηθούν πέρα από την αποδοχή του Άλλου, ως απούσας δομής. Γι' αυτό, όλα τα περιεχόμενα εγχειρήματα πρέπει να θεωρηθούν αποδεκτικά ως προς την εξαίρεση της «εξωτερικότητας» του Άλλου και, γι' αυτό, «ελλειπτικά» ως προς την προσπέλαση του Ίδιου. Οι κινήσεις τους προς και μέσα στο Ίδιο θα είναι ελικοειδείς, για να μπορούν να υπαινίσσονται την παρουσία του Άλλου.

Έχουμε λοιπόν να αντιμετωπίσουμε μία σειρά μεταρρυθμίσεων που ανήκουν ή αποδίδονται (άμεσα ή έμμεσα) στον Κλεισθένη⁵. Πρώμη αθηναϊκή δημοκρατία θεωρούμε το πολιτικό εκείνο σχήμα που συντίθεται από εισαγωγές νέων θεσμών από τον ηγέτη αυτόν μέσα σ' ένα παλαιότερο πλαίσιο γνώμων, απόψεων, δοξασιών αλλά και πρακτικών — σημαντικότερη από τις οποίες παρουσιάζεται αυτή του Σόλωνα: μία πρακτική που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πλέον φιλελεύθερη στα μέτρα μίας κοινωνίας που έδειχνε ως κυριότερο στίγμα της την οξύτατη οικονομική κρίση⁶. Αυτή η κοινωνία — όπως μετασχηματίστηκε ύστερα από τον Σόλωνα — προβάλλει ως το κοινωνικό-ιστορικό φόντο των βασικών φαντασιακών σημασιών που εισάγει ο Κλεισθένης. Μεταξύ των δύο επιπέδων υπάρχει μία έκδηλη διαφορά που σηματοδοτεί «το πέρασμα από τον οικονομικό χώρο στον χώρο των θεσμών της πόλης»⁷: πρόκειται για το πέρασμα από το οικονομικό — κατά την τρέχουσα έννοιά του — στο κοινωνικό και από 'κει στο πολιτικό. Όμως, σε κανέναν από τους αναβαθμούς αυτούς δεν υποχωρεί το προηγούμενο στάδιο, πουθενά δεν υποσκελίζεται το οικουμενικό εν όψει κάποιων νέων προβληματικών: αντιθέτως, η ανασυγκρότηση του κοινωνικού χώρου ως τέτοια συνιστά μίαν ευρύτερη προσπάθεια συγχώνευσης των οικονομικών ζητημάτων σε πυκνότερες θεματικές σειρές και, ως εκ τούτου, σε πιο σύνθετες πρακτικές. Γι' αυτό, εάν θα μπορούσαμε να αντικρύσουμε δύο μεταρρυθμίσεις ως δύο στιγμές διαλεκτικά συνδεδεμένες, η αριθμητική αντιστάθμιση θα αντιστοιχούσε στην πρώτη, ενώ για τη δεύτερη πρέπει να επιφυλαχθεί ο ρόλος της γεωμετρικής σύνθεσης των ήδη αμβλυμένων κοινωνικών-οικονομικών ρήξεων. Σε αυτήν ακριβώς τη σύνθεση πρέπει να δούμε και τον κεντρικό τρόπο με τον οποίο η συνείδηση θέτει σε αμφισβήτηση το Ίδιο και προβαίνει, με την ίδια αποκλίνουσα κίνηση, στην εξ αποστάσεως θεμελίωση του Άλλου (μία και αυτό το Άλλο είναι πάντοτε εκείθεν γι' αυτήν τη συνείδηση), δημιουργώντας με το λέγειν-τεύχειν σημασίες που είναι απεριορίστα καθορίσιμες (αφού η δημιουργία τους δεν

εκκινεί παρά από το 'ίδιο) αλλά ποτέ καθορισμένες (εφ' όσον το 'Άλλο γίνεται αποδεχτό ως τέτοιο) καμία μορφή γλώσσας, και συνεπώς ούτε η αρχιτεκτονική, ούτε η πολεοδομία, ούτε η πολιτική ως συγκρότηση μερών και δυνάμεων, δεν είναι κυριολεκτική ως προς τη σημασία της, εφ' όσον δεν υπάρχει κατηγορήση που να μην είναι μετωνυμική. Ο χωρισμός των Αθηναίων σε δέκα φυλές λ.χ. είναι μία πράξη μετωνυμική, όχι μόνο γιατί η αιτία έχει κλεισθεί μέσα στα αποτελέσματά της — με τρόπο που την καθιστά απούσα — αλλά ο χωρισμός καθεαυτός παραπέμπει σε κάτι εκτός εαυτού: θεωρημένος γενικά, όπως και όλη η κλεισθένειος μεταρρύθμιση, είναι «εκτός - εαυτού», αποβλέπει στο 'Άλλο, στη σημασία που δεν είναι αυτή που είναι και που είναι αυτή που δεν είναι. Η γλώσσα του Κλεισθένη είναι γλωσσική κατάχρηση⁸ — όπως και η γλώσσα του Καρλομάγνου ή του BLOOM.

Εμφανίζεται έτσι ως μία απούσα λέξη: τη στιγμή που γίνεται αντικείμενο γνώσης (ως εφαρμοσμένη πολιτική φιλοσοφία και ως σειρά κοινωνικών-πολιτικών μεταρρυθμίσεων), εμφανίζεται με τον ακριβώς αντίθετο τρόπο: σιωπά μέσα στην περιεσκεμμένη κατάθεση των θεσμών που μόλις προτείνονταν σε μία αναβράζουσα κοινωνία μέσα από ένα σχήμα ελλειπτικό, μη-τελειωτικό, δυναμικό. Πολλοί ιστορικοί μίλησαν για τον αναπόφευκτο (ακόμη και τον επιβεβλημένο) χαρακτήρα της μεταρρύθμισης⁹. Την αντιμετώπισαν δηλαδή ως μία γλώσσα ορθολογική, κεντρομόλα, συγκλίνουσα κι εξαρτημένη από το κοινωνικο-ιστορικό. Στην ουσία, εξέτασαν το 'ίδιο μέσα από τις παραμέτρους του 'Ιδιου και με τρόπο τέτοιο ώστε να παραβλέψουν ένα σημαντικό στοιχείο του: την ετερότητα μέσα στην ταυτότητα. Πίστεψαν ότι η τελευταία περιπτώσεις την πρώτη, ότι το ταυτό ενέχει και καλύπτει κατ' εξαντλητικό τρόπο το 'Άλλο. Δεν κατάφεραν να διαβλέψουν σε αυτήν την αρχιτεκτονική-πολιτική (δηλαδή θεσμοποιούσα) γλώσσα, το ποιητικό, το φυγόκεντρο, το αποκλίνον. Κι έτσι δεν κατάφεραν να αντιληφθούν τη βαθύτερη κίνηση του ίδιου του κοινωνικού-ιστορικού. Χαράχτηκε μία βαθειά διαχωριστική γραμμή μεταξύ θεσμού και νόμου¹⁰. Ο πρώτος κατάγεται από τη «Θέμιδα» του γένους που, περνώντας στη δικαιοσύνη της πόλης, μετέτρεψε τις «Θέμιστες» σε θεσμούς. Δεν πρόκειται στην ουσία παρά για νύξεις για το άφατο, το μυστηριακό, το τελετουργικό, για έναν επιτακτικό λόγο που μόνο μέσω του θεατρικού μπορεί να μεταδοθεί και να τελέσει επικοινωνία. Γι' αυτό χρειάζονταν τα ζωντανά μνημεία: οι μνήμονες, οι ιερομνήμονες, οι αισυμνήτες. Οι θεσμοί διατηρούν την αιτία τους εντός τους ή, όπως έλεγαν οι ίδιοι οι αρχαίοι Έλληνες, παρέπεμπαν γι' αυτήν στη θεϊκή διάσταση, στο εξώλογο, στο μη-ορθολογικό. Ο νόμος από την άλλη μεριά, μονοπώλησε τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά: ήταν γραπτός (τελούσε συστηματική-κειμενική επικοινωνία, συνιστούσε άρα έναν φανταστικό αναγνώστη, για να μπορέσει και ο ίδιος να συσταθεί ως τέτοιος α-

πέναντί του), υπόλογος πάντοτε σε μίαν ιστορική συνθήκη, εξαρτώντας το περιεχόμενό του από τις παραμέτρους της — οι οποίες θεωρήθηκαν έτσι μονοσήμαντες. Ήταν λοιπόν ορθολογικός και τοποθετημένος στον αντίποδα του μυστηριακού χαρακτήρα του θεσμού. Εντούτοις, ακόμα και ο νόμος δεν είναι ποτέ δεδομένος ή προβλέψιμος: «είναι η οργάνωση της διανεμητικής δικαιοσύνης (Νέμεσις)»¹¹. Αλλά η διανομή δεν μπορεί ποτέ να έχει σταθερά κριτήρια, αφού το διανεμόμενο δεν διαθέτει την πυκνότητα ενός αντικειμένου: είναι αόριστο (η ισότητα, η δικαιοσύνη, η ισονομία) και εξαρτάται: από τους λήπτες που είναι πάντα διαφορετικοί. Γι' αυτό οι νόμοι μπορούν να παρουσιαστούν σ' εκείνον τον μελλοθάνατο που περιμένει μέσα στη φυλακή του και να του ζητήσουν εξηγήσεις για τις αποφάσεις του: στην περίπτωση αυτή δεν είναι οι νόμοι που διανέμουν στο υποκείμενο κάτι, αλλά το υποκείμενο που διανέμει σε αυτούς ισχύ. Υπάρχουν λοιπόν και στους νόμους «δαίμονες», τόσο κατά την εμφατολογία τους, όσο και κατά τη σύλληψή τους. Η γλώσσα τους είναι κι αυτή μετωπική: υπαινίσσεται αυτούς τους «δαίμονες» και απευθύνεται σε κάτι εξίσου δαιμονικό, την ανθρώπινη ελευθερία. Ακόμα κι αυτή η γλώσσα των νόμων χαρακτηρίζεται από την αυτοαναφορική λειτουργία: όπως «ο άνθρωπος δεν μιλά για να ανακοινώσει τη σκέψη του» αλλά «για να ακούσει την ίδια του τη φωνή»¹², έτσι και οι νόμοι εκφέρονται, στην αθηναϊκή δημοκρατία, για να θεθούν οι ίδιοι ως αντικείμενο σκέψης, δηλαδή ως αμφισημία. Όπως συμβαίνει με τη γλώσσα εν γένει, η γλώσσα των νόμων «ξεχνιέται στο μέτρο που εκφράζει» (εφ' όσον το εκφραζόμενο γίνεται αμέσως πράξη χάρη στις διαδικασίες της άμεσης δημοκρατίας, τίθεται ως τεύχειν, εντάσσεται στην απροσδιόριστη πορεία του κοινωνικού-ιστορικού) και «αναιρείται τη στιγμή που τίθεται»¹³. Οι Αθηναίοι, με τον Κλεισθένη και μετά, ξεπέρασαν τον ατομικό μονόλογο και θεμελίωσαν την πολιτεία τους στον διάλογο. Όμως ένας τρίτος λόγος, ένας άλλος μετέωρος, ετερολογικός λόγος είχε ήδη εμφανιστεί με τον Ηράκλειτο και διατηρούσε ακόμη τα ισχυρά δικαιώματά του, όχι μόνο μέσω της λατρείας και της γιορτής, αλλά και μέσω της τραγωδίας, του φιλοσοφικού σκέπτεσθαι, της επιστήμης και της πολιτικής πράξης. Μελετητές όπως ο DODDS¹⁴ διέβλεψαν το παράλογο — κατά την έννοια του αποκλείοντος από τον ορθό λόγο. Εδώ όμως πρέπει να επιμείνουμε στη διάσταση εκείνης της πολεοδομικής-, πολιτικής-φιλοσοφικής γλώσσας που βρίσκεται όχι σε αντίθεση, αλλά έξω από το ορθολογικό — όντας δίπλα του. Η διάσταση του Άλλου δεν βρίσκεται σε αντιπαράθεση με το ίδιο: είναι παράσταση του Άλλου μέσα στο ίδιο, χωρίς να καθορίζεται από αυτό — όπως και ο ηθοποιός δεν καθορίζεται από τον σκηνοθέτη — παρά τις συμβουλές του τελευταίου. Αυτό όμως το υπόλειμμα, που υπαινισσόμεθα εδώ και που αναιρεί κάθε φαινομενική πληρότητα, δεν είναι άλλο από τον λόγο της Τέχνης, τον λογοτεχνικό. Μια

«γλώσσα» ομιλούσα κι όχι ομιλούμενη, που δεν την χρησιμοποιούμε αλλά μας αδράχνει. Ένας παραλογισμός (οι νευροψυχολόγοι μιλούν για εγγενή παραφασία) στα όρια του οποίου η γλώσσα κόβει τις θεολογικές της ρίζες ενός νοησιαρχικού σημαινόμενου που σήμερα ακούει στο όνομα κράτος¹⁵. Η επικοινωνία, όπως και η Τέχνη, αρχίζουν ύστερα από το σημείο αυτό· δεν στηρίζεται στην έννοια και το σχήμα που αυτή δημιουργεί: εδράζεται στο βίωμα, στο σώμα. Κάθε θεσμός, λοιπόν, που εισάγεται από τον Κλεισθένη μπορεί να μετατεθεί από το επίπεδο της υπαγορευμένης τροποποίησης σε 'κείνο της εννοηματοωμένης σωπής εντός των ιστορικών πλαισίων της εποχής του. Ο λόγος του Κλεισθένη, από την άποψη αυτή, δεν είναι μόνο επινόηση μίας τελειώς νέας μορφής οργανώσεως¹⁶. Δεν είναι απλά προλογικός ενός ευρύτερου και δυναμικότερου κειμένου που ονομάζεται αθηναϊκή δημοκρατία. Όπως συμβαίνει στο θέατρο των καταστάσεων, οι συνθήκες δημιουργούνται από την πρώτη πράξη του δράματος. Ο Κλεισθένης δεν ήταν ούτε ο συγγραφέας, ούτε κι ο σκηνοθέτης του έργου που επρόκειτο να εκτυλιχθεί. Αποτελεί στα μάτια μας μια πρώτη κίνηση, πρωταρχικώς φανταστική, που θα δημιουργούσε τις μη-φαντασιακές, τις «αντικειμενικές προϋποθέσεις της λαϊκής κυριαρχίας»¹⁷. Μια κίνηση βασικά παράδοση, γιατί συναρτούσε το μεταφυσικό στο πολιτικό, γιατί, ακριβέστερα, πολιτικοποιούσε (δηλαδή συγκεκριμενοποιούσε) την κατ' εξοχήν αφηρημένη διάσταση της ανθρωπίνης συνείδησης: το χρόνο¹⁸, περνώντας μέσα από μία άλλη, τον χώρο, και ειδικότερα, τον φορέα του, που είναι ο τόπος: ο τόπος της Αττικής, η άγονος χώρα...

Ο χρόνος και ο τόπος (χώρος), κατά την εκ νέου σύλληψή τους στην καμπή του έκτου αιώνα πχ., δημιουργούν ένα πεδίο δράσης αντιθετικών κοινωνικών-ιστορικών στοιχείων που μπορούν να ταξινομηθούν σε ζεύγη δύο τουλάχιστον επιπέδων. Μια τέτοια όμως ταξινόμηση προϋποθέτει ήδη το γενικό θεσμικό σχεδιάγραμμα που οροθετεί όχι μόνο την εμφάνιση αλλά και τη δράση των αντιθετικών αυτών στοιχείων. Πρέπει, με άλλους λόγους, να διηγηθούμε την «υπόθεση» του θεσμικού κειμένου, να δείξουμε τους αρμούς του νοήματος και τους κόμβους της εξέλιξης, πράξη που ισοδυναμεί με την κατανόηση της σκηνοθεσίας του έργου, και ύστερα να πλησιάσουμε τον περίγυρο αυτής της αφήγησης, να πλησιάσουμε το «περικείμενο» του θεσμικού πλαισίου — που ισοδυναμεί με την κατανόηση της «παράστασης» του έργου.

Το αρχικό πλάνο ήταν αυτό των εκατό ή διακοσίων δήμων διασκορπισμένων σε όλη την Αττική. Οι ρίζες της διαίρεσης αυτής (διαίρεσης, αφού δεν μπορούμε ακόμη να μιλούμε για κατανομή) ανάγονται πολύ παλιά, σε φυλετικές ακόμη οργανώσεις της κοινωνίας¹⁹. Πρόκειται φυσικά για μία διαίρεση του τόπου κι όχι του χώρου, η οποία φαίνεται πως γινόταν βάσει των τεσσάρων φυλών, των φυλών της κληρονομικότητας και

της καταγωγής. Αυτήν τη διαίρεση ο Κλεισθένης προσπάθησε και την μετέτρεψε σε κατανομή. Διέκρινε τη χώρα σε τρεις μεγάλες ζώνες: τη μεσόγειο, τα παράλια και το άστυ. Προτάθηκε μία τέτοια διάκριση με αφορμή τα ίδια τα γεωγραφικά δεδομένα του τόπου. Κάθε ζώνη όμως χωρίστηκε με τη σειρά της σε δέκα τριττύες (TRIBUS), οι οποίες συγκέντρωναν και τους δήμους της περιοχής. Από την κατανομή αυτήν του τόπου προήλθε και η κατανομή του χώρου που, ως τέτοια, ήταν φυσικά και σε πρώτο επίπεδο φαντασική, όμως γρήγορα έδειξε τον πραγματικό της χαρακτήρα: δίδοντας κάθε ζώνη από μία τριττύα, σχηματίστηκαν δέκα ευρύτερες ομάδες, που αντικατέστησαν τις παλαιότερες φυλές. Οι δέκα νέες φυλές ήταν συνθέσεις θρησκευτικών, πολιτικών και διοικητικών στοιχείων, πήραν το όνομά τους από μυθικούς ήρωες, αποτέλεσαν το συνεκτικό κρίκο των διαχωρισμένων διοικητικών περιφερειών, αλλά και την κατ' αρχάς συναίρεση ποικίλων κοινωνικών και πολιτικών αντιθέσεων. Συνοχή και συναίρεση λειτουργούσαν σε δύο ταυτοχρόνως επίπεδα, αυτό του συγκεκριμένου γεωγραφικού πολιτικού χώρου και της απρόσωπης δημόσιας δύναμης, γεγονός που μας επιτρέπει να μιλούμε για κράτος. Το σύνολο των μεταρρυθμιστικών θεσμών που διατρέχει αυτόν το χώρο, όντας αντίθετο σε οικογενειακούς σεχταρισμούς, πατριαρχικούς κώδικες, γενεαλογικές αρχές και μυθολογικά συστήματα αντίληψης, έπρεπε να ενεργήσει και στα δύο επίπεδα ξεχωριστά και στη μεταξύ τους διαπλοκή. Η καινούρια φυλή είναι το ενδεικτικό σχήμα αυτής της διάδρασης. Ποσοτικώς, αποτελούσε το ένα δέκατο του πληθυσμού της Αττικής, ήταν λοιπόν, εν σχέσει με την παλαιά φυλή, σχήμα σαφώς μικρότερο (αποκέντρωση της εξουσίας, αποσυμπίεση των πολιτικών τάσεων), ουσιαστικά όμως πολύ μεγαλύτερο, εφ' όσον αποτελείτο από μεγαλύτερο αριθμό μελών, που τώρα είχαν γίνει ενεργοί πολίτες (ενσωμάτωση μετοίκων, σύγκλιση κεντρόφυγων δυνάμεων, αφομοίωση νέων πολιτιστικών στοιχείων και πρακτικών, δημογραφική και οικονομική ανανέωση). Δομικώς, αποτελούσε το σύνολο βάσης όλων των επιμέρους κοινωνικών σχηματισμών, το κυριότερο στοιχείο ενότητας μίας διασποράς οικογενειακής (εστία, οίκος, οικογένεια), γενεαλογικής (κληρονομικότητα, δεδομένη ιεραρχική διάταξη και απαρέγκλιτη διατακτικότητα), θρησκευτικής (φύλαρχος, πατέρας, γενάρχης) και γεωγραφικής υφής (φρατρίες, συνοικισμοί, δήμοι, κοινότητες). Ιστορικώς, εντάσσεται στο κεντρικής σημασίας στάδιο μετασχηματισμού των κριτηρίων κύρους και λειτουργικότητας: ένα σθεναρό υπάρχον κοινωνικό πρόταγμα βρίσκει ανταπόκριση σ' ένα τολμηρό πολιτικό διάβημα, σε μία σκηνοθεσία της προϊούσας κοινωνικής δύναμης ρηξικέλευθη και παράτολμη, γιατί ταυτοχρόνως επιβάλλει και αναγκασί, προϋποθέτει και θεσμοθετεί έναν νέο θεατρικό χώρο και έναν προς αυτόν συνυφασμένο χρόνο επιλογής, απόφασης και δράσης. Το νέο πεδίο του κοινωνικού-

στορικού, εγγεγραμμένο στον χωρόχρονο της θεατρικότητας αναιρεί (χωρίς όμως να καταργεί) τις παλιές κατηγοριοποιήσεις των «όμοιαιμων», των «γεννητῶν», των «ὁμογάλακτων», των «ὁμοκάπων» και των «ὁμοσιπύων», στο βαθμό που αυτές στηρίζονται στη «μορφή μίας απλής, κρυφίας (ή εμφανούς), απόμακρης αντανάκλασης»²⁰ αιτιοκρατικού ή εξομοιωτικού τύπου, που απλούστατα κατέφασκε τη σταθερότητα και την κυριολεξία των εγκαθιδρυμένων σχέσεων ιερατικού και φυλαρχικού περιεχομένου: η οικονομική οργάνωση (τέμενος, γέρας, πυραμοειδής διανομή των εισοδημάτων αντίστροφη προς την κοινωνική πυραμίδα), τα συστήματα συγγένειας, τα θρησκευτικά μορφώματα, μαζί με τις πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές αντιλήψεις, ήταν φυσικής τάξεως, η αιτιο-λόγηση αναγόταν στο σεβάσμιο πρόσωπο του πατέρα ή / και στην ιερή σκιά του ήρωα, ο σκηνοθέτης ήταν παρών, τα σκηνικά αντικείμενα μπορούσαν να αλλάξουν, οι θίασοι να εναλλαχθούν, η ίδια η σκηνή να μετατοπιστεί, αλλά στο γενικό του περίγραμμα το σενάριο, προτού συμπαραταχθούν στην οπλική φάλαγγα οι ηθοποιοί και προτού κωπηλατήσουν μαζί, παρέμενε σταθερό. Η νέα φυλή επιχειρεί ακριβώς την αλλαγή του σεναρίου, τη συγγραφή και την παράσταση ενός καινούργιου έργου, σε εντελώς διαφορετικές διαστάσεις. Τοπογραφική και συγκεκριμένη, διατηρούσε μία πυκνότητα μέσα στο παρόν της, αφού δεν χρειάζοταν αναδρομές στο παρελθόν για να το πετύχει. Χωρίς να αντιπροσωπεύει τα επιμέρους συμφέροντα των μελών της και αποκλείοντας εξ αντικειμένου τις γεωγραφικές έρειδες, μπορούσε με λειτουργικό τρόπο να συνέχει τα κενά μιας χωρικής ασυνέχειας στην ενότητα ενός πολιτικού τόπου. Μπορούσε να σεβαστεί τους δεσμούς του ανθρώπου με τον οικείο του χώρο, την ίδια στιγμή που τον αποσπούσε για να τον εντάξει σε έναν άλλον φαντασιακό χώρο, που σήμερα αποκαλούμε με μεγάλη αφέλεια «πολιτική κοινότητα» και που τότε αποτελούσε εισαγωγή μίας άρθρωσης μέσα στον ευρύτερο χώρο και χρόνο του αττικού κόσμου. Ως τέτοια, ήταν αναμφίβολα παραγωγή μεταφορών και μετωνυμιών, συμβολικών δηλαδή σχέσεων με τις καινούργιες αξίες που ωρίμαζαν πολύ αργά από την εποχή του Ομήρου και που μέσα από σειρά μεταλλαγών, μεταμορφώσεων, ρήξεων, παλινδρομήσεων και επαναφορών, έφτασαν στο σημείο να δοκιμαστούν κατά την εφαρμογή τους. Κεφαλαιώδες όχημα σημασίας της νέας κοινωνικής οργάνωσης, βασικό σκηνικό σχήμα της καινούργιας σκηνοθεσίας, πρωταρχική γλωσσική ενότητα ενός απεριόριστου δυνητικά κειμένου, ιδρυτική πράξη των επάλληλων παραγράφων του, των σιωπηλών στιγμών και των κενών του, η νέα φυλή ήταν κάτι περισσότερο από εκφραστική ενέργεια μέσω της οποίας ο μεταρρυθμιστής Κλεισθένης διατύπωνε την ιστορική αναγκαιότητα και την έλευση των καινούργιων ιδεών· ήταν κάτι περισσότερο από προϊόν ορθολογικής δραστηριότητας μέσα σ' ένα σύστημα ιστορικής ή κοινω-

νιολογικής επαγωγής· δεν ήταν τέλος ο Κλεισθένης αυτός που σκιαγραφούσε τη γραμματική της νέας Αθήνας χρησιμοποιώντας ως πούμε το βασικό μεταφορικό και μετωνυμικό σχήμα της φυλής ή της Βουλής των 500, αλλά το πολιτικό φάντασμα του Κλεισθένη, αυστηρώς ανώνυμο, ολοκληρωτικώς προσδιορισμένο από την παλίνδρομη πορεία των κεντρικών φαντασιακών σημασιών του ελληνικού κόσμου, βασανιστικά αρθρωμένο μέσα στην οικονομική, κοινωνική, θρησκευτική, γλωσσολογική, μυθολογική, ασυνειδήτη, θεσμική, στρατιωτική, καλλιτεχνική, γεωπολιτική... ατμόσφαιρα του κόσμου αυτού. Υπό το πρίσμα αυτό, η νέα φυλή, όπως και οι συνακόλουθες με αυτήν θεσμοθετήσεις, συνιστούν, ως το πούμε έτσι απλά, το κατώφλι μεταξύ δύο εποχών, που ο Έλληνας του 508 π.χ. έπρεπε να διαβεί. Η «επιτακτικότητα» όμως αυτού του «έπρεπε» δεν ήταν καθόλου εύκολο, όπως συχνά συμβαίνει, να γίνει αποδεχτή: ο συμπτυκνωτικός ρόλος της νέας φυλής, η καινούργια σκηνοθεσία που προδιέγραφε και το νέο καθεστώς που αναγκαιούσε, ήταν λόγοι επαρκείς για την αντίδραση των συμμάχων του Ισαγόρα και την προσωρινή εξόριση του Κλεισθένη. Μήπως είναι τυχαία η εκπόρευση της κατηγορίας από τις γενεαλογικές ρίζες του μεταρρυθμιστή και τα ατοπήματα του παρελθόντος — συστήματα σκέψεως δηλαδή που προσβάλλονταν άμεσα από τη μεταρρύθμιση;²¹

Η επάνοδός του στην Αθήνα σημαίνει ταυτοχρόνως τα εξής: παραγκωνισμό των αριστοκρατικών-ολιγαρχικών αντιπολιτευτικών δυνάμεων, αποσόβηση του σπαρτιατικού κινδύνου, απαρχή της εκδίπλωσης του συμπτυκνωτικού ρόλου που είχε η νέα φυλή σε πρωτοεμφανιζόμενους θεσμικούς χώρους, την απροσδόκητα δραστική παρέμβαση του δήμου που έθεσε ορθά κοφτά το ζήτημα όχι μόνο πηγής, αλλά και εξάσκησης της εξουσίας και, για να πούμε κάθε υποψία μας, τον σχηματισμό ενός κύκλου πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, προστριβών και συγκρούσεων, που φαινομενικώς θα ολοκληρωθεί έναν αιώνα αργότερα, με την επάνοδο ενός άλλου εξορίστου από την Φυλή, θα συνεχίσει όμως να υφίσταται εν εξελίξει μέχρι την μακεδονική επέκταση. Στην πραγματικότητα, η μεταρρύθμιση δεν αποτελεί ένα κεντρικό στοιχείο ρήξεων και προστριβών που θα καθορίσει την εξέλιξη της δημοκρατίας²². Χωρίς να είναι τοποθετημένη σε μίαν αρχή, μπορεί εύκολα να γίνει κατανοητός ο δυναμικός της ρόλος μέσα σε μία σχέση διατήρησης-υπέρβασης δύο κόσμων αντίθετων αλλά και στενά συνδεδεμένων. Οι συγκρούσεις που παρατηρούνται κατά τη διάρκειά της, δεν είναι ούτε οι πρώτες, ούτε οι τελευταίες ενδείξεις της αμφισβησίας και της προέλευσής της. Ως ιστορικός κόμβος, προβάλλει όλες τις επιδράσεις που δέχεται από το πολυδιάστατο παρελθόν της στο μέλλον· ως πολιτικό φάντασμα, είναι «ενταγμένη» ασφαλώς στην αρχή της πραγματικότητας και στο σύστημα αναγκών της εποχής, εκφράζει όμως με τον αποφασιστικότερο τρό-

πο, με αυτόν του θεσμού και του κοινωνικού προτάγματος, την υπέρ-πouσα επιθυμία, την ανεξάλειπτη δύναμη του φαντασμεύειν, τις δυνάμεις και τις τάσεις που δεν εγκλωβίστηκαν από την πραγματικότητα της αριστοκρατίας, της κληρονομικότητας, του ενοποιητικού συστήματος σκέψης (ενότητα θεικής, φυσικής και βασιλικής εξουσίας) και της σταθεροποιητικής-ταυτιστικής λογικής (υπαγωγή του καινούργιου στο δεδομένο, της ταλάντευσης στην αδράνεια, του κενού στην πληρότητα, της διακύβευσης στην ασφαλή επαγωγή). Μπροστά από ένα παρελθόν και πίσω από ένα μέλλον, η μεταρρύθμιση προετάχθη ως ένα δίκτυο σχέσεων ρυθμιστικό, ερμηνευτικό και κριτικό, ενός άλλου δικτύου κατά πολύ ευρύτερου: η διαφορά αυτή είναι εγγεγραμμένη στον μεταφορικό και μετωπιαίο της λόγο. Στο βαθμό που κάθε πόλη υπέχει ρόλου ασυνέχειας μέσα στην ενιαία ύπαιθρο, ο λόγος της, ως αποφαντική πρακτική και ως ανοικτή συστηματική οργανώσεως των χωροχρονικών σχέσεων της πόλης, είναι οπωσδήποτε υπαινικτικός. Προϊόν μίας διασποράς, εν σχέσει με την ύπαιθρο, πρέπει ο ίδιος να γίνει συνεκτική αρχή της διασποράς των πολιτών, χωρίς όμως να αποκοπεί από την αρχική διασπορά. Αντιθέτως, στο εννοιολογικό επίπεδο, προέρχεται από τον ενοποιητικό λόγο του μύθου και οφείλει να δημιουργήσει πόλους αποκλίσεως, οχήματα ανεξαρτήτων μεταξύ τους σημασιών, να ενισχύσει και να επικυρώσει καθεστώτα αντιφάσεων, αρνήσεων και διαφορών, χωρίς παρατάτα να αρνηθεί τη μυθολογική του αφετηρία. Ετσι, η ισχυρότερη ενέργεια συμπύκνωσης που επιχειρεί, η πιο δυνατή μετωπυμία του, η νέα φυλή, παίρνει το όνομά της από το σύνολο των μυθικών ηρώων: διατηρεί το δεσμό της με το παρελθόν, ακριβώς τη στιγμή που ετοιμάζεται να το υπερβεί. Διατηρεί το παλαιό καθεστώς της οικογένειας για να το διευρύνει τόσο πολύ ώστε να δεχθεί νέα μέλη στους κόλπους της: στο παράδοξο αυτό εγχείρημα, η Εστία δεν εννοείται χωρίς τον Ερμή²³ — όπως αργότερα ο Απόλλωνας χωρίς τον Διόνυσο. Διαφυλάττει τον ενοποιημένο χώρο της Αττικής χωρίζοντάς τον σε δέκα λειτουργικές μονάδες, αλλά αφήνοντας ένα μεταξύ διάστημα ελεύθερο για να αποκλεισθεί η ερμητικότητα τους και να εξασφαλιστεί η διασύνδεσή τους με τον ευρύτερο πολιτειακό χώρο: ο «διαπλεκτικός» ρόλος της μεταγενέστερης πλατείας των μεσογειακών πόλεων²⁴, αρχικά πρέπει να αναχθεί σε τούτο το διάστημα, αφού, τόσο η αγορά (στην κλασική της διάσταση), όσο και όλοι οι υπόλοιποι δημόσιοι χώροι, βρίσκουν εδώ το θεσμικό (συμβολικό) τους έρεισμα.

Μία άλλη αμφισημία της νέας φυλής εντοπίζεται στη διάζευξη επικέντρωση-απόκλιση της εξουσίας: από τη μία πλευρά έχουμε ένα πολύπλοκο σύστημα αυτοδιοίκησης σε τοπικό επίπεδο, και από την άλλη, μία ισχυρότατη τάση προς τα κοινά της πόλης. Στην πρώτη περίπτωση φαίνεται η συνεκδοχική ενέργεια της φυλής: ενσωματώνει και αναπαράγει

το μοντέλο του αθηναϊκού πολιτεύματος — μοντέλο, άλλωστε, που η ίδια έχει θεμελιώσει. Εδώ έχουμε μία πλατειά διανομή της εξουσίας σε δύο επίπεδα: αυτό του δήμου (ετήσια εκλογή δημάρχου, τήρηση ληξιαρχικών μητρώων, διατήρηση εγγείου περιουσίας, ταμείου για τις τοπικές ανάγκες, ενημέρωση στρατιωτικών και ναυτικών καταλόγων, αρμοδιότητα στη λατρεία και στη θρησκεία) και αυτό της φυλής (επίσης ετήσια εκλογή αρχηγού, διεξαγωγή συνελεύσεων, επιβολή των αποφάσεων). Μέσα από αυτό το δεύτερο επίπεδο συνεκδοχής εκκινεί η ίδια η μετωνυμική ενέργεια της νέας φυλής: στη δεύτερη αυτή περίπτωση, η αρχική κατανομή ενέχει ενεργά μέσα της τα προϊόντα της, προτού αυτά θεσμοθετηθούν, ή αντιστρόφως, τα προϊόντα αυτά (η Βουλή των 500, οι 10 στρατηγοί) παραπέμπουν άμεσα στην αιτία τους. Αλλά δεν είναι μόνον αυτό: εμφανίζεται μία νέα αντίληψη του χρόνου «ως αποτύπωμα της οργάνωσης του χώρου»²⁵. Η νέα φυλή επιβάλλει τη συγκρότησή της ακόμα και σ' αυτήν την έννοια που διαφεύγει από κάθε τι. Αναγκαίοι δέκα μέρη, ένα για κάθε περίοδο ασκήσεως της πολιτικής εξουσίας από τις φυλές. Έτσι, οι 500 βουλευτές μοιράζονται ακριβοδικαία το δικαίωμα να καταλάβουν ένα τμήμα του χώρου (Βουλευτήριο) και του χρόνου (Πρυτανεία), κεντρικό για τη διοίκηση της πόλεως.

Επικεντρωτική και αποκλίνουσα η νέα φυλή παρουσιάζει τη δομή της γλώσσας και του ονείρου. Διατρέχεται από επάλληλες σειρές μεταφράσεων, παραφράσεων, περιφράσεων και ελλείψεων. Σε κάθε σημείο της διαπιστώνεται το αποτέλεσμα του συμπυκνωτικού της χαρακτήρα από μια πληθώρα υπερκαθορισμών των συμβόλων (ο αριθμός 10 λ.χ.)²⁶, στους οποίους αντιστοιχούν ισάριθμοι «υπερσυμβολισμοί του νοήματος»²⁷, κυρίως χάρη στις διαδικασίες μετάθεσης-μεταφοράς, οι οποίες συμπληρώνουν πάντα αυτές της συμπύκνωσης (η συμπυκνωμένη νέα φυλή εκδιπλώνεται, «μεταφέρεται», «μετατίθεται» στη Βουλή των 500, και από 'κει στις πρυτανείες, στην ανακατανομή του χρόνου κ.ο.κ.). Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, το σημείο (ο θεσμός, η διάταξη ως γράμμα) δεν εξαντλείται στο σημαϊνόμενό του, όπως δεν εξαντλείται και στο σημαϊνον του: η πολυεπίπεδη διάρθρωση της αθηναϊκής κοινωνίας, τόσο στη θεσμική δομή, όσο και στις συμβολικές δεσπόζουσες, δημιουργεί ευρέα κυκλώματα σημαϊνόντων (ο Δήμος, η Πόλις, το Άστυ), στο μέτρο που επιτρέπει ισχυρές ροές σημαϊνομένων (συμμετοχή στα κοινά, προστασία του πολίτη, αποκέντρωση διοικητικών μηχανισμών). Έτσι, η λειτουργικότητα του σημείου εξαρτάται από την ελεύθερη κυκλοφορία των σημασιών και την ευρύτητα των συμβολικών κυκλωμάτων, ενώ η ίδια του η συγκρότηση παραπέμπει ευθέως στη θεατρική σήμανση²⁸: η μεταρρύθμιση παρήγαγε το σύνολο των σημείων της με ανομοιογενές υλικό, αντλώντας το ταυτοχρόνως από τα μυθολογικά και θρησκευτικά αποθέματα, από καλλιτεχνικές και πολιτικές εμπειρίες, από έναν κόσμο

εξίσου πραγματικό και φαντασικό. Τα σημεία αυτά που έρχονται αυτούσια από τις άκρες του μακρινού παρελθόντος, λίγες φορές θα χρειαστεί να μεταλλαχθούν και ύστερα να εισαχθούν στην πολιτική ζωή ως πρόταγμα: συνηθέστερα συμβαίνει το αντίστροφο, αφού η συμπαράθεσή τους πάνω στην ίδια σκηνή αρκεί για να τα «μεταμορφώσει». Η αλλαγή και η ανακατάταξη αυτή δεν είναι μόνο λειτουργικής, αλλά και σημασιολογικής υφής: η Εκκλησία του Δήμου λ.χ. προβιβαζόμενη στην κεντρική θέση ασκήσεως της εξουσίας, αυτομάτως υποβιβάζει, λειτουργικώς, τον Άρειο Πάγο και προετοιμάζει το έδαφος για τον παραπέρα υποβιβασμό του (μακροπεδίο λειτουργικότητας του σημείου): παράλληλα δίνει ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο στον θεσμό των 10 στρατηγών και της Βουλής των 500 — με την οποία, άλλωστε έχει άμεσα συναρτηθεί. Η νέα όμως αυτή θέση της Εκκλησίας του Δήμου, δεν μπορεί παρά να προδώσει και την ιδιαίτερη προαίρεση του μεταρρυθμιστή και του λαού που τον υποστήριξε, δηλ. την φαντασική σημασία που προβαλλόταν εκείνη τη στιγμή μέσω του νέου συμβόλου. Η Εκκλησία του Δήμου δεν ήταν πλέον η ίδια: διαθέτοντας ένα βαρύ φορτίο μυθολογικού, πολιτικού,εξοπλισμού, κατάφερε να επιφέρει μία πραγματική συμβόλιση της αθηναϊκής δημοκρατίας, παράγοντας, μέσα από ετερογενή συστήματα αντίληψης και κοσμοθεώρησης, ολωσδιόλου νέες σημασίες, νέες «εικόνες» του πραγματικού και του δυνατού, κατά συνέπεια, νέες στάσεις ζωής, νέους κόσμους. Η μεταρρύθμιση του Κλεισθένη, ως πολιτικό φάντασμα, ως προβολή ενός κόσμου προς έναν άλλον, άγνωστο ακόμα, μας προσφέρει κάτι περισσότερο από ένα παράδειγμα σήμανσης της κοινωνίας: μας παρουσιάζει τον κεντρικό χαρακτήρα κάθε γνήσιας κοινωνικής μεταρρυθμίσεως, χαρακτήρας κατ' εξοχήν θεατρικός, και το πλέγμα διαδικασιών, δια του οποίου, διαυγάζονται και εν τέλει διαθρύπτονται οι προδηλόγητες κάθε κοινωνικού σχηματισμού εν όψει μίας νέας προβολής — μεγάλο μέρος της οποίας καταλαμβάνεται από το φαντασμεύειν. Αυτό ακριβώς το πλέγμα διαδικασιών ονομάζουμε *θεατρικό τηττα*, ενώ την ενεργοποίηση της κάθε μίας διαδικασίας χωριστά και, κατά συρροή, ολόκληρου του πλέγματος, ονομάζουμε αντιστοίχως *μερική και ολική θεάτρωση*, που ταυτίζεται με την εφαρμογή του θεατρικού. Με αυτήν την έννοια η γεωμετρία που εντοπίζεται ως μορφικό πρότυπο της μεταρρυθμίσεως δεν διατρέχεται από ένα γεωμετρικό²⁹, αλλά από ένα θεατρικό πνεύμα, αφού οι σχέσεις που αναπτύσσονται στο χώρο και στο χρόνο δεν εγκαθιδρύουν μία κατάσταση, αλλά μία δυναμική, δεδομένου ότι έχουμε να κάνουμε με μία ενεργοποίηση διαδικασιών. Και πρέπει να σημειωθεί ότι η ενεργοποίηση αυτή, στην περίπτωση της αρχαίας Αθήνας, ήταν ολική και επιτυχής, αφού αντιστεκόταν αποτελεσματικά στην ιδιάζουσα κίνηση των θεσμών, (κίνηση που αφορά κάθε φορά στο συγκεκριμένο περιεχόμενό τους) να ξενώνονται από τις συνθήκες και

τους φορείς που τους θέσπισαν. Ανεξαρτήτως τάξεων, κοινωνικών συμφερόντων και τοπικών ομάδων, κάθε κοινωνία είναι ξενωτική ως προς τους εν ενεργεία θεσμούς της³⁰ — πόσο μάλλον αυτή της αθηναϊκής δημοκρατίας όπου, στα πρώτα βήματά της, εισήγαγε όχι απλά νέους θεσμούς αλλά, πράγμα πολύ σπουδαιότερο, την αναγκαιότητα του θεσμίζειν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα: όσο επιτακτικότερη γινόταν αυτή η αναγκαιότητα, άλλο τόσο ισχυρότερη γινόταν η εμμενής αδράνεια και πιο αδρανής η εμμενής λογική όχι μόνο των προϋπαρχόντων μα και των νεοεμφανιζομένων θεσμών. Ο θεσμός ως σύμβολο μπορεί πολύ γρήγορα να αυτοαναιρεθεί, να απορροφήσει τη δυναμική διαφορά του από το νοηματικό πλέγμα που συμβολίζει και να μην αντιστοιχεί πλέον παρά στον εαυτό του.

Αυτήν ακριβώς την κίνηση απομονώνει η πράξη της θεάτρωσης: την προλαβαίνει, θα λέγαμε, δραστηριοποιώντας όλους τους παράγοντες κίνησης και μεταλλαγής, όλα τα στοιχεία του κοινωνικού-ιστορικού, όλες τις τάσεις θεατρικότητας μίας κοινωνίας. Ως ένδειξη αυτής της συνεχούς διαδικασίας αυτοθέσμησης έχουν προταθεί οι έντεκα «μεταβολαί» του Αριστοτέλη³¹, θα μπορούσε όμως κανείς να επικαλεστεί τουλάχιστον άλλες τόσες — αν γίνει δεκτό ότι κάθε επιμέρους διάταγμα (που αντιστοιχεί στις εκάστοτε μεταβαλλόμενες συνθήκες) προϋποθέτει την αναθεώρηση ολόκληρου του θεσμικού-συμβολικού κόσμου της κοινωνίας, σε μία σπειροειδή κίνηση κατά την οποία, φιλοσοφία, θέατρο και πολιτική πράξη συνδέονταν όλο και στενότερα³².

Θεατρική πολιτική ή πολιτική της θεάτρωσης, το ανεπτυγμένο (και πάντοτε υπό ανάπτυξη) αυτό σύνολο ενεργειών και θεσπισμάτων, εγγράφονταν σε έναν ευρύ κύκλο, κατά το ήμισυ μυθικό, φυλετικό και θρησκευτικό και κατά το άλλο ήμισυ, ιστορικό και ορθολογικό. Αυτό το πολιτικό φάντασμα ήταν το αποτέλεσμα ενός διπλού περάσματος: από τον πολιτισμό της ντροπής στον πολιτισμό της ενοχής (πρώιμη φυλετική οργάνωση) και ύστερα, στον πολιτισμό του θάρρους. Με άλλους λόγους, από την αυθεντία του Πατέρα στον συμβολικό του θάνατο³³ και μετά, στην αναδοχή της ευθύνης και στην τραγική προβολή της στον καινούργιο χώρο και χρόνο του πολιτικού³⁴.

Το «παρελθόν» του καινούργιου αυτού χωροχρόνου καθιστά εύλογη την υπόθεση κατά την οποία τα πολιτιστικά μορφώματα που πρωτοεμφανίζονταν τότε, καθώς και τα πλέγματα σημασιών που προκύπτουν από αυτά, δημιουργούν πολλαπλές λωρίδες έντασης, σύνολα συζεύξεων και διαζεύξεων, κανονικές και σποραδικές διαπλοκές, συναγωγές, κόμβους και διατομές, σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού. Το εκπληκτικό στην περίπτωση αυτή είναι ότι κάθε σχέση, κάθε συνδυασμός παρουσιάζεται ως σύμφυση, που προκύπτει από την αμοιβαία απορρόφηση διαφορετικών και ενίοτε αντίθετων παραγόντων. Πρόκειται για τα γνωστά μας ζεύγη α-

ντιθέσεων, που οργανώνονται, σ' ένα πρώτο επίπεδο, σε συζεύξεις συνθετικές κάποιων διαχωρισμένων από παλιά στοιχείων. Είτε είναι απλές υποδιαίρεσεις του χρόνου και του χώρου της πόλης, είτε εννοιολογικά σύνολα, είτε τέλος σχηματικές αναπαραστάσεις, τα στοιχεία αυτά, μέσα από τον πολύπλοκο κώδικα αποκλίσεως και συγκλίσεώς των, χαρτογραφούν το κοινωνικό-ιστορικό της αθηναϊκής πολιτείας, στην καθαρά θεατρική δομή της.

Ένα πρόχειρο σχέδιο εργασίας υποδεικνύει τις ακόλουθες διαζεύξεις -συζεύξεις α' επιπέδου:

1. Δημόσιο — ιδιωτικό — προσωπικό
2. Θρησκευτικό — αριθμητικό — πολιτικό³⁵
3. Αριθμητικό ≠ σχηματικό — γεωμετρικό
4. Αριστοκρατικό ≠ ολιγαρχικό — δημοκρατικό
5. Εξουσιαστικό ≠ παθητικό — ενεργητικό
6. Κοσμολογικό = γνωσιοθεωρητικό — πολιτικό
7. Ιδιωτικό ≠ τοπικό³⁶ — χωρικό
8. Εποχιακό ≠ καιρικό³⁷ — χρονικό
9. Κατετμημένο ≠ συναθροισμένο — ενιαίο
10. Διαχωριστικό ≠ συγκεντρωτικό — ολοποιητικό
11. Πειραμοειδές ≠ επίπεδο — σπειροειδές
12. Δογματικό ≠ σκεπτικιστικό — ορθολογικό
13. Ορθολογικό ≠ παράλογο — διαλεκτικό³⁸
14. Φυσικό ≠ ιστορικό — πολιτικό
15. Αμετάκλητο ≠ ανακλητό — αντισταθμίσιμο
16. Αποκλίνον ≠ συγκλίνον — συμμετρικό
17. Ταυτοτικό ≠ ετερότροπο — συνεκτικό
18. Αγροτικό ≠ αστικό — πολιτικό
19. Εξισωτικό ≠ προνομιακό — ισονομικό
20. Ετεροπολικό ≠ εδραστικό — ισόρροπο
21. Καθολικό ≠ μερικό — πολιτικό
22. Βιοθεωρητικό ≠ ψυχολογικό — πολιτικό
23. Κυριαρχικό ≠ αμβλυντικό — αντιστοιχιστικό
24. Πρακτικό ≠ θεωρητικό — φιλοσοφικό

Με την πρώτη ματιά διαπιστώνει κανείς ότι οι συζεύξεις αυτές οδηγούν, κατά το ένα τέταρτο τουλάχιστον, στην έννοια του πολιτικού και, πέρα από τις πασίγνωστες συζεύξεις της δημοκρατίας και της φιλοσοφίας, η πλειοψηφία των υπολοίπων, διατηρούν την ετερότητα των διαζευγμένων στοιχείων, υπερβαίνοντάς την. Κάθε μία τέτοια σύζευξη δεν μπορεί να τεθεί παρά ως εκδήλωση και μετασχηματισμός δράσης, ως ένα ταυτόχρονο θέτει και αίρειν αντιπαραβαλλόμενων νοητικών σχημάτων, παραστάσεων και οπτικών, σ' ένα συγκεκριμένο επίπεδο ενεργημάτων και προβολών, το οποίο διολισθαίνει συνεχώς σε άλλους «χώρους», σε

άλλα ενεργειακά πεδία. Στο επίπεδο του συνεχτικού λ.χ. διατηρείται η καταφατικότητα του δογματισμού και η αρνητικότητα του σκεπτικισμού, τη στιγμή που υπερβαίνεται η βεβαιότητα και των δύο προς μία ιδιάζουσα αυτονομία του θέτειν λόγον, του κρίνειν και του φαντάζεσθαι. Αλλά η διολίσθηση αυτού του επιπέδου του συνεκτικού δεν μπορεί να μείνει κρυφή: με την προσεκτικότερη εξέταση που απαιτεί η διάρθρωση της αθηναϊκής κοινωνίας, το διακρίνουμε με μεγάλη συχνότητα στο ισόρροπο και συμμετρικό, στο σπειροειδές και στο ολοποιητικό, στο ενεργητικό και στο ενιαίο. Σε κάθε διάσταση των συζεύξεων αυτών υπάρχει αυτή η εξ αποστάσεως δραστηριότητα — για την οποία μιλήσαμε στην αρχή του κειμένου — που μας επιτρέπει να τις αναγάγουμε όλες σ' ένα επίπεδο δευτέρου βαθμού, σε αυτό της μετωνυμικής αιτιότητας. Απομένουν λοιπόν οι συζεύξεις του χωρικού και χρονικού, που θα καταλάβουν ξεχωριστές θέσεις. Έτσι σχηματίζονται τα στοιχεία του β' επιπέδου, που κατανέμονται ως εξής:

1. Πολιτικό, (Συζεύξεις α' επιπέδου: 2, 6, 14, 18, 21, 22)
2. Μετωνυμικό, (" " " : 1, 3, 5, 9-13, 15-17, 19-20, 23)
3. Φιλοσοφικό, (" " " : 24)
4. Δημοκρατικό, (" " " : 4)
5. Χωρικό, (" " " : 7)
6. Χρονικό, (" " " : 8)

Αυτά τα έξι ευρύτερα πεδία συζεύξεων δημιουργούν, όπως αναμενόταν, καινούργιες διαπλοκές και αφήνουν πολλές ρωγμές για περαιτέρω αναθεωρήσεις της αυθαίρετης αυτής ταξινόμησης — αδυναμία (ή προτέρημα) κάθε σκηνοθεσίας, εξάλλου — αλλά αυτό που ενδιαφέρει εδώ περισσότερο είναι τα έξι σανίδια όπου μπορούν να πατήσουν οι ηθοποιοί και όχι τα κενά μεταξύ τους. Το επιχειρησιακό διάβημα των έξι ευρύτερων πεδίων δεν μπορεί να αναλώσει τις εντάσεις στα μεσοδιαστήματα των διαζεύξεων-συζεύξεων του προηγούμενου επιπέδου, όπως ακριβώς και αυτές οι διαζεύξεις-συζεύξεις δεν απορροφούν κάθε ένταση, κάθε νοηματικό φορτίο που βρίσκεται, εν είδει πετρώματος, στο υπέδαφός τους.

Παραταύτα, μπορούμε να διαβλέψουμε ότι λ.χ. το δημοκρατικό στοιχείο μπορεί να ενταχθεί σε κάθε μία από τις έξι συζεύξεις του πολιτικού και, αναλογιζόμενοι τη διάζευξη αυτού του πρώτου, να προσπαθήσουμε να σχεδιαγράψουμε το πλάνο αφομοίωσης του ολιγαρχικού και του αριστοκρατικού μέσα στους έξι τομείς του πολιτικού, χωρίς βεβαίως να λησμονήσουμε το μυθολογικό φορτίο που φέρει η αριστοκρατία και το βιοθεωρητικό υπόβαθρο, όπου στηρίζεται η ολιγαρχία. Εδώ μάλιστα, θα πρέπει να επισημάνουμε τον σημασιολογικό κόμβο δύο διαφορετικών συζεύξεων του α' επιπέδου, που μεταφέρεται αυτούσιος στις συζεύξεις του β' επιπέδου και από κει στις μεταξύ τους διαφορές³⁹.

Μπορούμε να καταγράψουμε τις διολισθήσεις του χρονικού μέσα στα θεσμικά πλαίσια του πολιτικού⁴⁰, τις εκροές του φιλοσοφικού σε όλες τις διαστάσεις του χρονικού ή του χωρικού, τα επίπεδα του χωρικού, όπως δομοθετούνται εν σχέσει με όλες τις συζεύξεις του μετωνυμικού — και αντιστρόφως. Ομοίως μπορούμε να παρατηρήσουμε τη διαδρομή όλων των συζεύξεων του μετωνυμικού μέσα σε κάθε μία από τις συζεύξεις του πολιτικού: η μετωνυμία, για παράδειγμα, του συνεκτικού ως προς τη διάζευξη ταυτοτικού-ετερότροπου, εμφανίζεται αμέσως στη διάζευξη καθολικού-μερικού και εξαπλώνεται διά μιας σε όλο το εύρος του πεδίου συζεύξεων του πολιτικού. Σε αυτό ακριβώς το σημείο όπου το ταυτοτικό εισχωρεί στο καθολικό και το ετερότροπο στο μερικό, έρχεται να εμπλακεί, σχεδόν συνειρμικά, μια δεύτερη μετωνυμία, αυτή του δημοσίου-ιδιωτικού, καθώς και η σύζευξη του χωρικού, που είναι το πεδίο δράσης των παραπάνω συζεύξεων. Εδώ επομένως, συναντούμε διαπλοκές που διαπλέκονται μεταξύ τους, οι οποίες πρέπει να μελετηθούν κατά μέρος, αλλά και στην ολική τους κίνηση. Μια τέτοια μελέτη θα μπορέσει να καταδείξει ότι μεταξύ των πεδίων συζεύξεων δημιουργούνται κόμβοι νοήματος, αρθρωμένοι πάνω στις απολήξεις των πεδίων, ως μεταίχμια αρθρώσεων και κατηγορήσεων, ως μεταβιβαστές και πολλαπλασιαστές σημασιολογικών ροών. Αυτά τα κομβικά σημεία είναι το καλύτερο έδαφος για την απαρχή της θεάτρωσης της κοινωνίας, η οποία διαρθρώνεται στα παραπάνω πεδία συζεύξεων. Η θεάτρωση του συνόλου των προδηλοτήτων του κοινωνικού-ιστορικού απελευθερώνει όλες τις δυνατές σημασιολογικές ροές και αντιστά, εν είδει στιγμιαίας σκηνοθεσίας, το πολιτικό φάντασμα του Κλεισθένη, τη θεατρική, ακριβέστερα, γεωμετρία που συγκροτεί αυτό το φάντασμα: κάθε κόμβος νοήματος, έτσι όπως σχηματίζεται από τη διαπλοκή των συζεύξεων και των πεδίων συζεύξεων, είναι μία φάση της διαδικασίας της θεατρικότητας, ένας κόσμος παραστάσεων, εμπειριών, πεποιθήσεων και αμφιβολιών, που, σαν σκιά, πέφτει πάνω στο ορατό πεδίο της πραγματικότητας, για να προβληθεί πέρα απ' αυτό, για να το υπερβεί, διατηρώντας όμως ένα τμήμα του ανέπαφο: το θεσμό, που ισχύει για τόσο διάστημα περίπου, όσο χρειάζεται για να δημιουργηθούν καινούργια σχήματα συζεύξεων και νέοι κόμβοι νοήματος κ.ο.κ.

Η διαλεκτική αυτή κίνηση μας αναγκάζει να δούμε τη θεατρικότητα ως τη δεσπόζουσα μορφή της αθηναϊκής δημοκρατίας και την θεάτρωση ως τη θεμελιώδη ανάφλεξη των σημασιών και των συμβολικών μορφών του κεντρικού φαντασιακού αυτής της κοινωνίας. Πράγματι το θεατρικό αποτελεί το ολοκλήρωμα των έξι ευρύτερων πεδίων συζεύξεων ή, αλλιώς, το τρίτο επίπεδο στοιχείων, το οποίο όμως δεν τίθεται αναγκαστικά στο τέλος όλων αυτών των διαδικασιών και των δομών: θα είμασταν πολύ πιο ακριβείς εάν λέγαμε ότι το θεατρικό διατρέχει απ' άκρη σ' άκρη όλο το

οικοδόμημα των μικρο-ροών, των σημασιών και των παραστάσεων, αποκαλύπτοντας ένα δυναμικό σχήμα κίνησης και μεταβολής, έναν γενικευμένο ρυθμό ανάπτυξης, οργάνωσης και αποδιάρθρωσης, έναν ακαταπόνητο ελιγμό συμβόλισης και υπερκαθορισμού, συμπίκνωσης και μετάθεσης, διατήρησης και υπέρβασης. Αυτό το σχήμα, αυτός ο ρυθμός, αυτός ο ελιγμός είναι το θεατρικό — καθαρή, διάχυτη ενέργεια, που απορρέει από την πράξη της θεατρώσεως, και, ως τέτοια, δεν μπορεί να καλυφθεί από το περίβλημα μίας εμπειρικής ή αναλυτικής θεωρίας: η ενέργεια που συνιστά το θεατρικό είναι, την ίδια στιγμή, εκτεθειμένη στο κενό και απειλείται με παρείσφρηση ή εκκένωση, αλλά και συναρτημένη με αυτό, καθώς αναπτύσσεται στο συχνά ανυπόθετο μεταίχμιο της ασυνέχειας και της πυκνότητας. Όταν μιλούμε λοιπόν για τη θεατρικότητα μίας κοινωνικής οργάνωσης ως τη δεσπόζουσα μορφή της, εννοούμε αυτήν την παράδοση ενέργεια που δεν εκδηλώνεται παρά στις ασυνέχειες της κοινωνικής πυκνότητας-προδηλότηας και που απελευθερώνεται σαν φάντασμα σε μία βίαιη και ανύποπτη στιγμή, τότε ακριβώς που τελείται η πράξη της θεατρώσεως — περισσότερο ως διαστατική παρά ως κατευθυντική πράξη.

Το θεατρικό λοιπόν είναι ένας δυναμικός περίγυρος⁴¹ για κάθε μεταρρύθμιση του Κλεισθένη (αλλά και κάθε γνήσιας μεταρρύθμισης) και καταλαμβάνει όλα τα άκρα της. Καλύπτει λ.χ. πλήρως τον θεσμό της Βουλής των 500, από τη συγκρότησή του έως και τις τελικές του συνεπαγωγές. Είναι ασφαλώς το θεατρικό αυτό που τον προ-βάλλει ως μετωπική αιτία όλων των απαραίτητων αλλαγών, τις οποίες επέφερε ο Αλκμαϊωνίδης στο θεσμικό σώμα του Σόλωνα: η Βουλή των 400 εξυπηρετούσε αναγκαιότητες που απέρρεαν από συζεύξεις διαφορετικού φιλοσοφικού και, ως εκ τούτου, χωροχρονικού περιεχομένου. Η οικονομική άνοδος της Αθήνας, η εμπορική της επέκταση, τα ναυτιλιακά και ναυπηγικά της επιτεύγματα και, από την άλλη, η καλλιέργεια ενός εύφορου εδάφους για την άνθιση των γραμμάτων, των τεχνών και του φιλοσοφικού στοχασμού, αποτελούν δείκτες μίας συνολικής πολιτισμικής εξέλιξης και όχι αφετηρία για μονοδρομικές επαγωγές. Από την άποψη αυτήν, η παρουσία των αθηναϊκών αγγείων στα περισσότερα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου είναι το ίδιο σημαντική με την περιήγηση στην ίδια την πόλη των διονυσιακών θιάσων ή και με την ειροή μυθολογικών και θρησκευτικών στοιχείων στο ήδη διευρυμένο σύνολο αξιών και παραστάσεων του αθηναϊκού πληθυσμού. Μεταξύ όλων αυτών των τομέων αναπτύσσονται συμβολικές ανταλλαγές⁴², κατά τις οποίες τα σημεία των ναμάτων δεν καταναλώνονται μέσα στους κώδικες στερεότυπης παραγωγής τους, αλλά κυκλοφορούν τα μεν στο έδαφος των δε, δημιουργώντας τα πρώτα βασικά νοητικά και εμπειρικά σχήματα, που θα αποτελέσουν το υλικό για τα στοιχεία των αρχικών συζεύξεων-διαζεύξεων του α΄

επιπέδου. Οι περιπλανήσεις του αθηναίου έμπορα, η γνωριμία του με άλλους τόπους και λαούς, είναι η αφητηρία για τη δημιουργία εκείνων των σημείων που σχετίζονται με την ανθρώπινη επικοινωνία, την προσωπική πρωτοβουλία και ευθύνη. Ενεργοποιείται έτσι το στοιχείο του ιδιωτικού και αρχίζει αμέσως να εμπλουτίζεται με στοιχεία από άλλους τομείς (του θρησκευτικού βιώματος, του οικογενειακού δεσμού): ο δρόμος για την επένδυση του γεωγραφικού μήκους και πλάτους είναι πλέον ανοιχτός. Η διάζευξη του ιδιωτικού και του τοπικού, όπου κι αν γίνεται, όπως κι αν τελείται (στον τόπο παραγωγής ή στον τόπο αγοραπωλησίας, με ανταλλακτικές διαδικασίες ή με νομισματικά σταθμά), διακρίνει, αντιθέτει, συναιρεί και μεταθέτει τα δύο αυτά στοιχεία σε ένα ανυπόθετο πεδίο, που αποτελεί τη σύζευξή τους και που δεν μπορεί να συλληφθεί παρά ως ο περίγυρος των προγενέστερων σταδίων τους. Αρκεί ένα ανυπόληπτο συμβάν, μία ξαφνική παράσταση, η όξυνση μίας λανθάνουσας τάσης, για να θεατρωθούν οι σχέσεις στοιχείων και περιγύρου, να θεθούν επί τω έργω, να κινητοποιηθούν σε ξεχωριστές τροχιές και να θέσουν ως σύζευξή τους το αρχικά ανυπόθετο πεδίο του χωρικού. Η κινητοποίηση αυτή δεν είναι ομαλή· δεν ακολουθεί σταθερή πορεία ή προγεγραμμένη κατεύθυνση: είναι στην πραγματικότητα εκδήλωση ροπών και ρυθμών, αντιμετάθεση σχημάτων και ελιγμών. Φαίνεται όμως πως, από ένα καίριο σημείο και μετά, προσλαμβάνει χαρακτήρα γενικό, αφού παρατηρείται στα πλαίσια και άλλων διαζευγμένων στοιχείων και εντοπίζεται σε τροχιές παράλληλες με αυτές εδώ. Έτσι, το χωρικό του αθηναϊκού αγγείου, αφού αποκτήσει κάποια αυτονομία ως σύζευξη αντιμαχόμενων, αλλά και συμπληρωματικών στοιχείων, εμφανίζεται αλληλένδετο με το χρονικό, το πολιτικό και με πολλές συζεύξεις του μετωνυμικού — συζεύξεις που έχουν κι αυτές ακολουθήσει ανάλογη πορεία για να δημιουργηθούν.

Στο στάδιο αυτό, μόνο διαγράμματα⁴³ μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ των συζεύξεων και όχι πραγματικές συναρμογές, που θα οδηγήσουν απ' ευθείας στην αναγωγή τους στο β' επίπεδο. Όμως τα διαγράμματα αυτά είναι ανοιχτά, δυναμικά και πολυδιάστατα, συνέχονται από σημασιολογικές ροές που παρεκκλίνουν και παλινδρομούν συνεχώς. Βρισκόμαστε ίσως στην κλιμάκωση της θεατρώσεως, γι' αυτό και η ένταση γίνεται ασφυκτική, ακριβώς προτού επιβληθεί η θεατρικότητα στις διασπαρτες συζεύξεις, προτού θεθούν επί τω έργω της μετάλλαξής τους.

Από το διάγραμμα λοιπόν πολλών εισόδων μέχρι την αναγκαστικά περιοριστική συναρμογή, η θεάτρωση απελευθερώνει τη μεγαλύτερη δυνατή ενέργεια (θεατρικό) και προσεγγίζει τον υψηλότερο βαθμό έντασης. Πώς θα γινόταν αλλιώς αφού στο πεδίο ενέργειάς της εμπλέκονται τώρα όλο και περισσότερες διαζεύξεις-συζεύξεις, πολλές από τις οποίες, προτού σβήσουν, θα καταναλώσουν μεγάλη ποσότητα ενέργειας και

στη συνέχεια θα την απελευθερώσουν εντελώς ανεξέλεγκτη πάνω σε γραμμές απόκλισης, φυγής, ίσως και απώλειας; Πώς θα ήταν δυνατόν να μην αφήνει πίσω της η θεάτρωση ένα σύννεφο απροσδιοριστίας, μία αίσθηση θανατηφόρας ταχύτητας, αφού, για να σχηματιστεί το χωρικό (όπως και το χρονικό, όπως και κάθε άλλη σύζευξη) εμπλέκονται, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, όχι μόνο οι 24 διαζεύξεις-συζεύξεις του πρώτου επιπέδου, αλλά ένα απειράριθμο σύνολο άλλων διαζεύξεων-συζεύξεων⁴⁴, στου οποίου την έκταση και το βάθος το δικό μας σχήμα δεν αντιστοιχεί παρά όσο μία σταγόνα (και αυτή τυχαία) στο κέντρο του ωκεανού;

Με αφετηρία τα διαγράμματα, ο σχηματισμός των συναρμογών δεν είναι αμετάκλητος και απο-κλειστικός: υπάρχουν πολλά κατώφλια που πρέπει να διαβούμε από τα διαζευκτικά πλέγματα προς τις συζευκτικές αλυσώσεις, τα οποία δεν αναιρούνται, δεν καταργούνται από τη σχηματικότητα του θεσμού, απλώς καταχωρούνται μέσα στο σώμα αυτού του θεσμού, σ' έναν ιδιαίτερο χώρο του, που συνιστά το φαντασιακό του υπόβαθρο και τη συμβολική του δομή. Η Βουλή των 500 διέβη πολλά τέτοια κατώφλια, τα υπερέβη, αλλά τα διατήρησε ως τέτοια: διαιρεμένη σε κοινοβουλευτικές επιτροπές, δεν ταξινομούσε μόνο τις δημόσιες υποθέσεις· πολύ περισσότερο παρέπεμπε, ως μετωνυμική αιτία, στην ιδιαιτερότητα της κάθε μίας από τις δέκα φυλές, στη γεωγραφική, θρησκευτική, μυθολογική της σύσταση, στον ιδιάζοντα θεατρικό της ρόλο. Ταυτοχρόνως όμως, τα κατώφλια αυτά φαίνεται πως είναι διαστρωμένα με τέτοιο τρόπο ώστε η υπέρβασή τους, η σύζευξή τους δηλαδή στο β' επίπεδο και, περαιτέρω, στα ευρύτερα πεδία συζεύξεων (του μετωνυμικού και του πολιτικού λ.χ. ή του χρονικού και του χωρικού), να συγκροτεί έναν αυτόνομο (όχι ανεξάρτητο, αλλά ανοιχτό) θεσμό που ίσχυε στο βαθμό που ίσχυε και το τέταρτο πεδίο συζεύξεων, το δημοκρατικό, μαζί με όλες τις διαπλοκές του: Βουλή των 500 γινόταν αυτόματα το προεδρείο της Εκκλησίας του Δήμου, εμπλέκοντας αναπόφευκτα στη λειτουργία της το πεδίο του φιλοσοφικού, κατά κύριο λόγο, του χωρικού και του χρονικού, του πολιτικού βεβαίως και του μετωνυμικού. Τη στιγμή που νομίζουμε ότι το θεατρικό, ως ενέργεια που απελευθερώνεται από τη θεάτρωση των σχέσεων των επιμέρους στοιχείων, ρέει ομαλά σε κάποιο κανάλι της λειτουργίας του συνόλου θεσμού, διαπιστώνουμε αίφνης ένα πλήθος μικρο-ρών που διαφεύγουν του ευρύτερου σχήματος: το μικτό σύστημα εκλογής των βουλευτών, η συλλειτουργία πολλών και, πολλές φορές, ετερόκλητων φορέων (καταγωγή των βουλευτών, διαφορετικό εισόδημα και πολιτικό φρόνημα κ.ο.κ.), η αντίθεση κοινοβουλευτικών επιτροπών και Εκκλησίας του Δήμου, ανοιχτότητα της δομής προς τις φυλές και τις μικρότερες τοπογραφικές μονάδες· όλες αυτές οι διαπλοκές αναδεικνύουν το θεατρικό ως πραγματικά δονούμενο περίγυρο ενός συγκεκριμένου θεσμού και καθιστούν αδύνατη την πώληση αυτού του θε-

σμού σε σχήματα και πρακτικές που θα επιβάλλονταν από την έξη, την κατάχρηση ή την αδράνεια.

Είναι ευνόητο ότι μπορούμε να καταλήξουμε στην ίδια διαπίστωση για τη σχέση θεσμού-θεατρικού-ευρυτέρων πεδίων συζεύξεων, όποια πορεία και αν ακολουθήσουμε, όποιον θεσμό ή πεδίο συζεύξεων κι αν εκλάβουμε ως αφητηρία: σε κάθε περίπτωση παρατηρούμε πως η θεατρικότητα επενεργεί σε όλους τους παράγοντες του κοινωνικού-ιστορικού της αθηναϊκής πολιτείας και τους οδηγεί σε μία κατάσταση εντάσεως, σ' ένα ενεργειακό (δηλαδή θεατρικό) πεδίο, στο οποίο διατηρούνται και υπερβαίνονται την ίδια στιγμή, μέσα και μέσω μία φαντασιακής δύναμης, η οποία συνιστά και το περιεχόμενο αυτού που ονομάσαμε «πολιτικό φάντασμα» του Κλεισθένη. Θα πρέπει να τονισθεί όμως ιδιαίτερα ότι αυτή η δύναμη δεν συγκεντρώνεται σε κάποιο σημείο του κοινωνικού-ιστορικού, αλλά εξαπλώνεται σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του χώρου και του χρόνου. Μιλώντας, επομένως, για «θεατρική γεωμετρία» της αθηναϊκής «χώρας» κατά τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη, εννοούμε αυτή τη διασπορά του θεατρικού σε «περιοχές» του χώρου και του χρόνου — διασπορά που καθιστά αυτή τη «χώρα» ένα θέατρο διαπλοκών, αλυσώσεων, συγκρούσεων και αντιφάσεων, οι οποίες δομούνται κατά τη θεατρική γεωμετρία των αστικών κτιρίων, των δημοσίων χώρων και μνημάτων, των ιδιωτικών κτισμάτων και των μεσοδιαστημάτων.

Η αναφορά γίνεται για το επίπεδο γ' βαθμού, το θεατρικό επίπεδο, που συνέχει τα ευρύτερα πεδία συζεύξεων του β' επιπέδου. Στο σχήμα 1 του επόμενου πίνακα βλέπουμε την άρθρωση πολλών ομόκεντρων κύκλων γύρω από ένα κεντρικό σημείο, που για μας πρέπει να είναι ο χώρος συνεδρίασεως της Εκκλησίας του Δήμου και όχι της Βουλής των 500 — αφού από την πρώτη πήγαζε κάθε εξουσία και κάθε νόημα εξουσίας. Η Αγορά των Αθηνών στην εποχή του Κλεισθένη είναι πραγματικά ο τόπος διαπλοκής και των έξι ευρυτέρων πεδίων⁴⁵ και αποτελεί το γεωμετρικό κέντρο του άστεως, όμως στο επίπεδο του θεατρικού, ως κέντρο πρέπει να εκληφθεί ο χώρος της Εκκλησίας του Δήμου, αφού αυτός λειτουργεί ως σημείο αναφοράς της Βουλής. Εάν η πρωτανία σημαίνει ταυτόχρονα την κατάληψη μίας θέσεως στη ροή του πολιτικού χρόνου και στην ένταση του πολιτικού χώρου, η Εκκλησία του Δήμου είναι εκείνος ο θεσμός που συνέχει τον χρόνο και τον χώρο στην πολιτική διάσταση του κοινωνικού-ιστορικού. Χωρίς την Εκκλησία η Βουλή δεν έχει κανένα νόημα — και το γεγονός αυτό δημιουργεί μία δεύτερη, βαθύτερη και σημαντικότερη, σχέση με το χώρο και τον χρόνο, υπερφαλαγγίζοντας κάθε πολωτική τάση των θεσμών, σχηματίζοντας εντομές στη ροικότητα του κοινωνικού-ιστορικού, οι οποίες αφήνουν ελεύθερη μεγάλη ποσότητα ενέργειας να κυκλοφορήσει σε δεδομένα κανάλια, ως ένα πλήθος από μικροροές σημασιών, διαρθρωμένες κατά τις αρχές της θεατρικής γεωμε-

τρίας. Έτσι καταλαβαίνουμε το ομόλογο που υφίσταται ανάμεσα στη δομή του σκηνικού χώρου και του συγκεκριμένου κοινωνικού-ιστορικού μορφώματος της μεταρρύθμισης.

Στο σχήμα 2 παρατηρούμε τη δομή του σκηνικού χώρου, όπως έχει προταθεί από θεατρολόγους ως ιδιαίτερο σύστημα σημείων στο εσωτερικό του θεατρικού χώρου⁴⁶, ανεπτυγμένη σε ομόκεντρους κύκλους, ακριβώς για να δειχθεί ότι δεν πρόκειται για επιστρωμάτωση εντελώς διακεκριμένων δομών σ' ένα ευρύτερο σύνολο, αλλά για μία συγχρονική δράση πολλών παραγόντων πάνω στον ίδιο σκηνικό άξονα, που εκδηλώνεται σε τέσσερα διαφορετικά επίπεδα. Στην πρώτη στιβάδα τοποθετείται ο σκηνικός τόπος, δηλαδή η θέση των τεχνικών της σκηνής με τις ορισμένες αρμοδιότητές τους, τη συνδρομή τους στη δράση των ηθοποιών, με τις συγκεκριμένες ανάγκες τους, η παρουσία ή απουσία ενός ντεκόρ, ενός φυσικού σκηνικού, ο αριθμός των εισόδων, η μορφή κ.τ.ο. Πρόκειται δηλαδή για την υλική βάση της θεατρικής πράξης, η λειτουργία της οποίας όμως ολοκληρώνεται μόνο μέσα στις άλλες διαστάσεις του χώρου και πρώτ' απ' όλα, στη δεύτερη στιβάδα, όπου αρθρώνεται ο σκηνικός χώρος, ο οποίος δεν επενδύεται από τους ηθοποιούς μόνο, όπως ο σκηνικός τόπος, αλλά συνιστά το «αφηρημένο σύνολο των σημείων της σκηνής»: εδώ δεν συγκαταλέγονται μόνο οι βασικές τεχνικές και τα συμπληρωματικά σκεύη (*accessoire*): δίπλα σ' αυτά υπάρχει ο αριθμός των ηθοποιών και η χωροθέτησή τους, οι μορφές που ενσαρκώνουν, η σχέση τους με την φωτεινότητα και την ακουστική. Ο σκηνικός χώρος λοιπόν είναι ένας «χώρος» πάρα πολύ ευρύς: οριακά, περιέχει όλα τα «γεγονότα» που λαμβάνουν χώρα στη σκηνή. Ακόμη ευρύτερος όμως είναι ο θεατρικός χώρος, αφού, εκτός από τον σκηνικό χώρο, περιλαμβάνει το κοινό και την μεταξύ τους σχέση. Εάν υποθέταμε ότι στην μέχρι τον σκηνικό χώρο κλιμάκωση του θεατρικού, καθοριστικός παράγοντας δεν υπάρχει, στην περίπτωση του θεατρικού χώρου πρέπει να παραδεχτούμε ότι τα σκηνικά σημεία «προσανατολίζονται» όλα προς το κοινό με την επέμβαση του σκηνογράφου, ως τεχνικού και των ηθοποιών, ως χειριστών των σημείων αυτών. Τέλος, για να διευρύνουμε ακόμη περισσότερο την έννοια του θεατρικού χώρου, ο δραματικός χώρος συμβολοποιεί τα φυσικά αντικείμενα (τα προερχόμενα από την σκηνική λειτουργία) και τα καθιστά αναπαριστώσες δυνάμεις, ενταγμένες σε μικροσκές σημασιών, που πηγάζουν από έναν κειμενικό χώρο. Εδώ, καθοριστικός παράγοντας είναι ο σκηνοθέτης.

Ανάλογη άρθρωση διαπιστώνουμε και στο χώρο που διαμόρφωσε ο Κλεισθένης: την κεντρική στιβάδα, όπως είπαμε, κατέχει η Εκκλησία του Δήμου, που εκλαμβάνεται ως ο τόπος συγκέντρωσης-δράσης: είναι η υλική βάση του όλου οικοδομήματος, το νόημά της όμως το βρίσκει στις άλλες στιβάδες και συγκεκριμένα στο χώρο δράσης που περιλαμβάνει

κάθε δημόσιο χώρο, όπου λαμβάνονται αποφάσεις και όπου εφαρμόζονται τα βουλευμάτα της Εκκλησίας. Πρόκειται για τον χώρο που εγκλείεται μέσα στον ευρύτερο αστικό χώρο και αποτελεί το διάγραμμα της θεατρικής ενέργειας, καθώς αυτή ρέει στα πρώτα στάδια της εφαρμογής της. Ο αστικός χώρος, σε αντιστοιχία με τον θεατρικό, συνέχει τον χώρο δράσης, το κοινό στο οποίο η δράση αυτή απευθύνεται και την μεταξύ τους σχέση. Η κλιμάκωση του θεατρικού μέχρι τον χώρο δράσης δεν μας δίνει ένα συγκεκριμένο μόρφωμα ως τον καθοριστικό παράγοντα — αφού κάθε ενέργεια εκρέει από όλο το σώμα του λαού. Τώρα, ακριβώς επειδή αυτή η ενέργεια βρίσκει το αντικείμενο αναφοράς της (το οποίο, άλλωστε, τη θεμελιώνει ως πολιτική ενέργεια) σε κάθε επιμέρους κατηγορία πολιτών, το θεατρικό τελεί την πρώτη του ανακύκλωση και επιστρέφει στην πηγή του, δηλαδή στον ίδιο τον λαό, για να τον καταστήσει κυρίαρχο μέσα στην κυκλοφορία των σημασιών, των αποφάσεων και των δρομολογήσεων κάθε προτάγματος. Η επιστροφή του θεατρικού στην πηγή του, τη στιγμή μάλιστα που βρίσκεται στη μεγαλύτερη κλιμάκωσή του, είναι η καίρια τροπή του κοινωνικού-ιστορικού της αθηναϊκής δημοκρατίας, γιατί (και το βλέπουμε τώρα ξεκάθαρα στην τέταρτη στίβαδα του θεσμικού χώρου) οι αποκρυσταλλώσεις των σημασιών σε βουλευμάτα και η αναγκαία σχηματοποίηση των βουλευμάτων σε θεσμούς δεν αποτελούν πολιτικές συζεύξεις που θα απέδιδαν στους θεσμούς το ρόλο της αποκλειστικής δόμησης της κοινωνίας και την μέσα σε αυτήν διαμόρφωση ταξικών σχέσεων: οι σχέσεις αυτές, όπως και οι συγκρούσεις που προκαλούν, δεν καλύπτονται από τους θεσμούς, που δεν είναι άλλο παρά πρόσκαιρες συγκεντρώσεις και οργανώσεις του θεατρικού, πεδία σύγκρουσης. Ο θεσμικός χώρος της Αθήνας του Κλεισθένη είναι ο χώρος της οροθέτησης και της δημιουργίας αντιφάσεων (εφ' όσον οι θεσμοί παρουσιάζονται την ίδια στιγμή αφηρημένοι και συγκεκριμένοι), της παραγωγής και κατανάλωσης εντάσεων (αφού κάθε θεσμός ως εστία εξουσίας, αντιτίθεται στην κεντρική κρατική εξουσία⁴⁷, ενώ κεντρική εξουσία, στην περίπτωση μας είναι η πηγή αυτών των θεσμών)· είναι ο χώρος της διατήρησης μέσω της υπέρβασης, της χρονικότητας, της ετερότητας. Με άλλους λόγους, ο θεσμικός χώρος του Κλεισθένη μας δίνει την τελευταία δυνατή εικόνα μίας κίνησης που θέλει να διατηρηθεί και να αναιρεθεί, να στερεωθεί στο παρόν και να θεμελιώσει το μέλλον ως άρνηση αυτού του παρόντος, να πατήσει σταθερά πάνω σε αυτό που «κείται» μόνο και μόνο για να καταστήσει δυνατή την έλευση αυτού που «επίκειται»⁴⁸ και που πάντα θα «επίκειται», του ουτοπικού.

Η θεατρική γεωμετρία και το πολιτικό φάντασμα του Κλεισθένη δημιουργούν σχήματα και μορφές ανολοκλήρωτες, αφήνοντας πάντα μπροστά τους ένα «φαντασιακό ανάλογο»⁴⁹, ως την ύπαρξη του χρονικού βάθους και του «όχι ακόμα», αυτού που μέλλει να γίνει, που πρέπει να γίνει,

και που τώρα υπάρχει μονάχα ως απουσία, ως μηδέν, ως όνειρο μέσα σε ένα είναι που, έτσι, αναγκάζεται να «θεατρώνεται» συνεχώς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πλάτων: Τίμαιος, 49Α, Β, 50Ε.
2. Βλ. Γ. Βέλτσος: Απροσδιόριστοι παράγοντες, εκδ. «Παπαζήσης», Αθήνα 1981, σελ. 48-9.
3. Βλ. Em. Levinas: Totalité et infini, «M. Nijhof 1980 (Ελλ. μετ. «Εξάντας», Αθήνα 1989, σελ. 49.
4. Βλ. R. Jakobson: «Les pôles métaphorique et métonymique», στο Essais de linguistique générale, vol. I, Les fondations du langage, «Les ed. de Minuit», Paris 1963, σσ. 61-67.
5. Βλ. P. Petit: Précis d'histoire ancienne, Paris 1962, P. Lévêque — P. Vidal-Naquet: «Κλεισθένης ο Αθηναίος», «Ευρύαλος», Αθήνα 1989, M. Detienne: En Grèce archaïque: Géométrie, politique et société», «Annales E.S.C.» 1985, σσ. 425-441.
6. Πρβλ. R. J. Hopper: «The solonian crisis», στο Ancient society and institutions (Studies presented to V. Ehrenberg), «Blacwell», Oxford 1966.
7. J. P. Vernant: Μύθος και σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα, «Εγνατία», Θεσσαλονίκη χ.χ. σελ. 220.
8. Κορνήλ. Καστοριάδης: Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας, «Ράππας», Αθήνα 1985, σελ. 485.
9. Βλ. λ.χ. H.D.F. Kitto: Οι Έλληνες, «Δαρμασκός», Αθήνα 1968, σελ. 131, Botsford — Robinson: Αρχαία ελληνική ιστορία, «Μ.Ι.Ε.Τ.», 1979, σελ. 107, H. Bengtson: Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος, «Μέλισσα», Αθήνα 1979, σελ. 126, M. Croiset: Ο πολιτισμός της αρχαίας Ελλάδος, «Γκοβόστης», Αθήνα χ.χ. σελ. 155-6 — ο οποίος μάλιστα αντιφάσκει ακόμη εντονότερα όταν επιγράφει την παράγραφο του ως «Η επανάσταση (!) του Κλεισθένη».
10. Βλ. Gustave Glotz: Η ελληνική πόλις, «Μ.Ι.Ε.Τ.», 1981, σελ. 147 κ.εξ.
11. ο.π. σελ. 148.
12. Γ. Χειμωνάς: Εξι μαθήματα για το λόγο, «Υψίλον», Αθήνα 1984, σελ. 30.
13. Γ. Βέλτσος: Για την επικοινωνία, «Καστανιώτης», 1985, σελ. 23.
14. E.R. Dodds: Οι Έλληνες και το παράλογο, «Καρδαμίτσα», 1978.
15. Γ. Βέλτσος: Για την επικοινωνία, ο.π. παρ. σελ. 25.
16. J. B. Bury — R. Meiggs: Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος, «Καρδαμίτσα» 1978, σελ. 208, τομ. Α'. Ο Ulrich Nilcken φυσικά κάνει λάθος που δεν τον θεωρεί ριζοσπαστικό νεωτεριστή. (Βλ. «Αρχαία Ελληνική Ιστορία», «Παπαζήσης», σελ. 156, 1976).
17. Claude Mossé: Αθήνα: Ιστορία μίας δημοκρατίας, «Μ.Ι.Ε.Τ.» 1983, σελ. 39.
18. Βλ. E. Glotz: Histoire greque, τ. 1, ελλ. μετ. Τ. Τσαβέα 1954, R.J. Rhodes: «The Athenian boule», Oxford 1977, F. Bourrier: Recherche sur la nature du genos: étude d'histoire sociale athénienne, périodes archaïque et classique, Lille 1976, W. Wade-Gery: Essays in Greek History 1958, G. Vlastos: «Isonomia», «American Journal of Philology», 1953, σσ. 337-366.
19. Βλ. Άννα Ραμού-Χαψιάδη: Από τη φυλετική κοινωνία στην πολιτική, σσ. 119-165, «Καρδαμίτσα» 1982.
20. Όπως σημειώνει ο Μ. Foucault για την προσομοιότητα της άμιλλας: Οι λέξεις και τα πράγματα, «Γνώση», Αθήνα 1986, σελ. 50.
21. Βλ. Θουκυδίδη Ι, 126, 12, Αριστοτέλους Αθηναίων πολιτεία XX. 2,3, Ηροδότου V. 70. 1-2, 72. 1-2, 73.1.

22. Βλ. J. de Romilly: *Problèmes de la démocratie grecque*, «Hermann» Paris 1975, σελ. 20.
23. Βλ. J. P. Vernant: *Μύθος και σκέψη...*, ο.π. σσ.140-153, κ.α.
24. Βλ. M. Agmard: «Χώροι», στο Η Μεσόγειος του F. Braudel, «Αλεξάνδρεια», Αθήνα 1990, τομ. Α', σελ. 194-196.
25. P. Vidal-Naquet — P. Lénèque: *Κλεισθένης ο Αθηναίος*, «Ευρύαλος», Αθήνα 1989, σελ. 33.
26. Βλ. ο.π. σσ.81-93.
27. Κ. Καστοριάδης, ο.π. σελ. 207.
28. Βλ. Βάλτερ Πούχνερ: *Σημειολογία του θεάτρου*, «Παίριδης», Αθήνα 1985, σελ. 75, κ.α., όπου και επαρκής βιβλιογραφία.
29. Βλ. P. Vidal-Naquet — P. Lénèque, ο.π. σσ. 67-80 κ.α., J. P. Vernant: *Μύθος και σκέψη...* σσ. 219-238 κ.α. Ο P. Lénèque λχ. γράφει στην εισαγωγή του πρώτου βιβλίου (ο.π. σσ. 14-15) ότι «ο πολιτειακός χρόνος είναι μία πραγματικότητα στο μέτρο που διαφέρει από το χρόνο των θρησκευτικών εορτών»· το ότι διαφέρει όμως δεν σημαίνει ότι τον καταργεί· στην πραγματικότητα, τον διατηρεί όταν τον υπερβαίνει, τον διατηρεί για να τον υπερβεί. Και συνεχίζει: «είναι μία πραγματικότητα στο μέτρο που κάθε φυλή [...] αρνείται κατά κάποιο τρόπο το χώρο της γεωγραφίας»· όμως αυτός ο «τρόπος» δεν είναι ο οποιοσδήποτε τρόπος, αλλά αυτός της θεάτρωσης.
30. Βλ. Κ. Καστοριάδης, ο.π. σελ. 163.
31. Βλ. Κ. Καστοριάδης: *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*, «Υψιλον», Αθήνα 1990, σελ. 23, όπου γίνεται η σύνδεση φιλοσοφίας και δημοκρατίας. Πρβλ. τον ίδιο: *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, «Υψιλον 1986, σσ. 24-34 κ.α. «Αν έπρεπε να επιλέξω μία λέξη», γράφει σωστά ο M. Finley, «που θα χαρακτήριζε καλύτερα την υπαρξιακή κατάσταση ενός πολιτικού ηγέτη της Αθήνας, η λέξη αυτή θα ήταν «ένταση»». (Αρχαία και σύγχρονη Δημοκρατία, «Ευρύαλος», Αθήνα 1989, σελ. 114). Η αναφορά, τέλος του Αριστοτέλη, σχετίζεται με το κεφάλαιο XVI της Αθηναίων Πολιτείας. Πρβλ. και την συλλεκτική εργασία του Λέων Μανωλόπουλου: *Στάσις — επανάστασις — νεωτερισμός — κινήσις για την τοπογραφία της πολιτικής ορολογίας*, «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 1991.
32. Βλ. Roland Barthes: «La théâtre grec», στο *Histoire les spectacles*, *Encyclopedie de la Pléiade*, «Gallimard», Paris 1965 σελ. 524-525. Βλ. επίσης ενδεικτικά, Jacqueline de Romilly: «*Problemes de la Démocratie Grecque*», «Hermann», Paris 1975, σσ. 205-212 κ.α., J. P. Vernant — P. Vidal-Naquet: *Μύθος και τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, τομ. Α', «Ζαχαρόπουλος», Αθήνα 1988, σσ. 17-23, Bruno Snell: «*Η ανακάλυψη του πνεύματος*», «M.I.E.T.», Αθήνα 1984, σσ. 135-157, G. Tomson: *Aeschylus and Athens, a study in the social origins of Drama*, London 1950, J. A. Davison: «*Aeschylus and athenian politics*, 472-456 B.C.», στο *Ancient Society and Institutions*, αφιερωμένο στον V.Ehrenberg, «Blackwell» Oxford 1966, σσ. 93-107, Andre Bonnard: *La tragedie et l' homme*, Paris 1957, J. de Romilly: *Αρχαία ελληνική τραγωδία*, «Καρδαμίτσα», Αθήνα 1976, σσ. 104-110. Από τη θέση αυτή μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, μετά τις δύο πρώτες επαναστάσεις που ανήκουν στη μυθολογική περιοχή (Ιωνας, Θησέας), οι πρώτες «μεταβολές» συνοδεύονται από μεταβολές, τουλάχιστον ισοβαρείς, στην κοσμοαντίληψη και τη θεωρία της ζωής. Εάν η τρίτη και πέμπτη μεταβολή αποτελούν το θεμέλιο της αθηναϊκής δημοκρατίας (Σόλων — Κλεισθένης), οι Ιωνες φιλόσοφοι διέσπασαν εκείνες τις σειρές προδηλοτήτων που αντέκειντο καθαρά στο πνεύμα της νέας κοινωνικής οργάνωσης. Η δε τέταρτη «μεταβολή», καίτοι τυραννική, δεν άλλαξε καθόλου τον κεντρικό χαρακτήρα της τρίτης, ενώ στις ημέρες της, και κάτω από τη δική της φροντίδα, άφησε τα πρώτα της ίχνη η τραγωδία. Η συνέχεια είναι γνωστή: δίπλα σε κάθε πολιτική μεταρρύθμιση παρουσιάζεται ένα φιλοσοφικό επίτευγμα, μία καινούργια επισημονική θεωρία ή μία καλλιτεχνική δημιουργία.
33. Βλ. S. Freud: *Τοτέμ και Ταμπού*, εκδ. «Επίκουρος», Αθήνα 1978, σσ. 179-183.

34. Βλ. E. R. Dodds: «Οι Έλληνες και το παράλογο», ο.π. σσ. 41-58, L. Gernet: *Recherches sur le développement de la pensée juridique et morale en Grèce*, Paris 1971, του ίδιου *Anthropologie de la Grèce antique*, Paris 1976, L. Gernet — A. Boulanger: *Le Génie grec dans la religion*, Paris 1970. Ας σημειωθεί εν παρόδω ότι, στη νέα αυτή διάσταση, κάθε δραστηριότητα της πόλης, είτε στο επίπεδο των θεσμών (επιτάφειοι λόγοι, αθλητικοί αγώνες...) εντοπίζεται είτε στα καλλιτεχνικά και φιλοσοφικά εγχειρήματα, παρουσιάζεται ταυτόχρονα ως κατάφαση του νέου πολιτισμού-θάρρους, της «επιρροής του άστεως στο πραγματικό» (Nicole Locaux: *L'invention d'Athens*, «Mouton», Paris x.x. σελ. 342) και ως επιστροφή στον «φόνο του πατέρα» και στην τραγική ενοχή του ήρωα έναντι του χορού (Βλ. S. Freud: *Τοτέμ και ταμπού*, ο.π. σσ. 194-197) με κάθε βήμα τους οι Αθηναίοι είχαν στραμμένα τα μάτια τους και προς τα πίσω, στα ίχνη που άφηναν ενώ πορευόταν προς το άγνωστο.

35. Πρβλ. P. Vidal-Naquet — P. Lénèque: *Κλεισθένης ο Αθηναίος*, ο.π. σσ. 81-93.

36. Εδώ, με τη σημασία της απλής γεωγραφικής έκτασης, της ανεπένδυτης με πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο περιοχής.

37. Το εποχιακό παραπέμπει στη φυσική διατομή του χρόνου: το δε καιρικό πρέπει να εκληφθεί σε αναλογία με τον ανεπένδυτο όρο του τοπικού.

38. Η γνωστή διάζευξη — σύζευξη που οφείλουμε στον Nietzsche και στη θεωρία του για τη γέννηση της Τραγωδίας.

39. Στην ίδια πάντα προβληματική, το βιοθεωρητικό της ολιγαρχίας έρχεται σε σύγκρουση με το βιοθεωρητικό του πολιτικού της σύζευξης νο 22. Εδώ δημιουργείται κάποια ενέργεια, ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης, που μεταφέρεται στο β' επίπεδο κατά την διαπλοκή των ευρύτερων πεδίων. Στο στάδιο αυτό, εμπλέκεται και η σύζευξη του φιλοσοφικού, η οποία μεταφέρθηκε μεν χωρίς αναγωγή σ' ευρύτερο πεδίο, κουβαλάει όμως μαζί της και τη διάζευξη της πράξης με τη θεωρία, που από μόνη της είναι αρκετή να προκαλέσει γενικό συναγερμό και άμεση εμπλοκή όλων των άλλων διαζεύξεων-συζεύξεων. Τι θα έλεγε κανείς; Ότι οδηγούμαστε πιθανότατα στη δίνη ενός δομιστικού τυφλοσούρτη. Μπορεί να μην έχει κι άδικο. Πώς όμως θα μπορέσει αυτός ο αγανακτισμένος απλουστευτής να συλλάβει την έννοια της κοινωνικής διάρθρωσης, ή ακόμα χειρότερα, τον δυναμισμό του κοινωνικού-ιστορικού και κατ' επέκταση την πράξη της θεατρώσεως, εάν δεν περάσει από αυτήν την δίνη, από αυτό το σφίξιμο των νευρών, από αυτήν την διακύβευση του βαλσαμωμένου ορθολογισμού και δεν προσπαθήσει να διατρέξει κι αυτός μαζί με τις φαντασιακές σημασίες, τα κεντρικά νοητικά μάγματα που διέπουν την αθηναϊκή κοινωνία;

40. Βλ. P. Vidal-Naquet — P. Lénèque, ο.π. σσ. 25-34, P. Vidal-Naquet: *Ο Μαύρος Κυνηγός*, «Νέα Σύνορα», Αθήνα 1983, σσ. 75-101.

41. Όπως εννοείται από τους G. Deleuze — F. Guattari με τον όρο «milieu» στο *Mille plateaux*, τον δεύτερο τόμο του *Capitalisme et schizophrénie*, «Ed. de Minuit», Paris 1980, σσ. 384-387 κ.α.

42. Κατά την ορολογία του J. Baudrillard Βλ. Ο καθρέφτης της παραγωγής, «Αλεξάνδρεια», Αθήνα 1990, σσ. 94.133-136 κ.α., *Pour une critique de l'économie politique du signe*, «Gallimard», Paris 1972, σσ. 8, 194-199, 139-142, κ.α.

43. Βλ. ο.π. σημ. 41, σσ. 20-22.

44. Η «κατάσταση» που βρίσκεται το «υλικό» μέσα στο οποίο τελείται η θεάτρωση, προφανώς έχει τα γνωρίσματα του σχιζοειδούς συνόλου (Βλ. G. Deleuze — F. Guattari: *Capitalisme et schizophrénie I; L'anti-Œdipe*, «Ed. Le Minuit» 1973, ελλ. μετ. «Ράππας», Αθήνα 1977, σελ. 51 κ.α.)· καταλαβαίνουμε έτσι ότι η θεάτρωση συνδέεται κατά έναν τρόπο που πρέπει να μελετήσουμε εκτενέστερα, με τη σχέση, τη διά-σταση, τη διαφορά και την άρνηση.

45. Το πρώτο βουλευτήριο λχ. (πολιτικό) καταλαμβάνει τη θέση μπροστά από το νεκροταφείο και πίσω ακριβώς από τον ναό της Δήμητρας, όπου λατρευόταν η γονιμότητα της γης

και όπου γινόταν πιθανώς συνεδριάσεις (πολιτικό-θρησκευτικό) ανά τακτά διαστήματα (χρονικό). Ο Ναός του Απόλλωνα και ο βωμός του Δία βρίσκονταν πίσω από τον Ναό της Δήμητρας και πλαισιώνονταν και αυτοί από τον Περίβολο των Δώδεκα Θεών, ενώ στο βουλευτήριο αντιστοιχούσε το μνήμα των Επωνύμων Ηρώων (μετωνυμικό). Ολόκληρη δε η Αγορά οριοθετείτο από τους όρους, οι οποίοι έδειχναν, σήμαιναν με ακρίβεια το περιγράμμά του τόπου αυτού (χωρικό). Η ίδια η τοποθεσία της Αγοράς στο γεωμετρικό κέντρο του άστεως, όπου συνεδρίαζε το προεδρείο της Βουλής (ενώ παλαιότερα η Βουλή των 400 συνεδρίαζε στην ύπαιθρο), δείχνει την τάση ενσωμάτωσης όλων των πολιτών σε τούτη τη σφαίρα (δημοκρατικό) και, ακόμη καλύτερα, τη θεώρηση της ισονομίας και του καθολικού νόμου ως θεμέλιο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής (φιλοσοφικό).

46. Βλ. Anne Ubersfeld: *L' école du spectateur*: Lire le théâtre II, «Editions sociales», Paris 1981, σσ. 55-56. Για την έννοια του θεατρικού χώρου, που δεν μας απασχολεί εδώ σε όλο της το εύρος, βλέπε της ίδιας: Lire le théâtre, «Ed. Sociales» 1982, σσ. 139-176, *L' espace théâtral*, C.N.D.P. 1979 (σε συνεργασία με τον G. Banu), Elie Konigson: «Espaces multifonctionnels», στο *L' envers du théâtre*, ed. 10/18, σσ. 97-111, Συλλογικό: *Le lieu théâtral dans la société moderne*, C.N.R.S. Paris 1969.

47. Βλ. Γ. Βέλτσος: Ο Θεσμικός λόγος και η εξουσία, «Παπαζήσης», Αθήνα 1977, σσ. 68-69, κ.α.

48. Βλ. Κ. Καστοριάδης: Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας, ο.π. σελ. 316.

49. Βλ. I. P. Sartre: Το φανταστικό, «Αρσενίδης», Αθήνα χ.χ., σσ. 372-384.

SUMMARY

George Pefanis, *Theatrical Geometry
or The Political Fantasy of Kleisthenes*

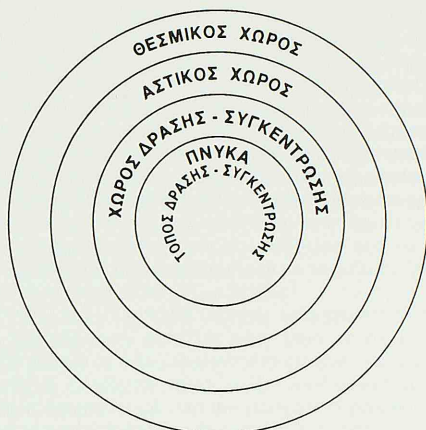
Ancient Athenian democracy uses the term «political performance» probably to declare a deeper understanding of the theatrical space and time within and throughout the evolution of social structures. As far as the period that interests us is concerned, it was not only the theatrical side of Athenian life organized through its political facets but also the political side has generated its central imaginary definitions of ideas and ideology through the theatrical facets of ancient Athenian culture. One could consequently talk about a theatrical geometry and political fantasy which encapsulate every aspect of Athenian city life.

Kleisthenes' reform, as a political fantasy, as a projection of one world onto another, still unknown world, is more than an example of social signification: it presents us with the central character of a social reform, a primarily theatrical character, that is an ambivalent and potential character. It also acquaints us with the network of procedures through which any kind of social formation is clarified and highlighted under the light of a new projection. One could call this network the theatricality of society. When referring to the theatrical geometry of Athens according to Kleisthenes, what is implied is the diaspora of the theatrical within space and time, a kind of diaspora which renders the city a theatre of multiple roles and meanings. But what is the underlying structure of such a theatre?

To answer this question, it is essential to attempt a reading of the civic space through the scenic space. According to Anne Ubersfeld, the scenic space can be divided into four different levels of signs which operate within a synchronic action, that is why it is important to consider them as four concentric circles: the scenic place, the scenic space, the theatrical space and the dramatical space. At the same time, we discern a similar structure in the space which was shaped by Kleisthenes' reform. The interior circle is taken by the Church of the Municipality which is considered as the place of gathering-action. It is the basis which embodies every public space where decisions are made and the decrees of the Church of the Municipality are enforced. It has to do with the space which is inscribed in the wider frame of the city and it constitutes the equivalent of the theatrical act. The civic space in accordance with the theatrical one embraces the space of the action, the audience (where to this action is addressed) and the relationship between the two. The institutional space is the space of the delineation and creation of

contradictions, since every institution as a focus of authority is in opposition to centralized governmental power, through centralized power, in this case is actually the basis of these institutions, i.e. the Athenian people themselves.

The theatrical geometry and the political fantasy of Kleisthenes create incomplete forms and figures, leaving always in front of them an imaginary ratio as a symbol of the existence of chronical depth and of the «not yet» feasible, of this which is going to be, which has to be and which exists how only as an absence, as a zero, as a dream inside a world which, consequently, is forced to be claselessly theatricalized.



Σχήμα 1



Σχήμα 2